september 1960
jaargang 15 - no. 9

DE NIEUWE STEM

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 1e van iedere maand onder redactie van: *voor Nederland:* N. A. Donkersloot / T. Haan / O. Noordenbos / Jan Romein / Ank Steenis, secretaresse / W. F. Wertheim / *voor Vlaanderen:* J. Kruithof.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling / Dr. J. J. Buskes / Mr. J. P. Cammelbeeck / J. B. Charles / Dr. B. Delfgaauw / Dr. P. J. Meertens / Dr. A. Romein-Verschoor / Th. van Tijn.

Uitg.: Boek- en handelsdrukkerij „Nimo", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336 – Giro 256907

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somersstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie: Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. (02990) 1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen e.d. aan de uitgever, respectievelijk Belgische vertegenwoordiging.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11,50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor Belgie Bfr. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15,– resp. Bfr. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10,– en Bfr. 150.
Losse nummers *f* 1,50, resp. Bfr. 25.

INHOUD:

Wim Gijsen, Gedichten ... 529
Cornelis Bastiaan Vaandrager, Gedicht ... 531
Ellen Warmond, Gedichten ... 532
H. P. Plantenga, Gedicht ... 536
Lizzy Sara May, Gedicht ... 537
A. J. Govers, Liefde als opgave ... 539
M. Croiset, Gedichten ... 547
Nico Wijnen, Gedichten ... 550
Herman van den Bergh, Gedichten ... 551
J. C. van Schagen, Gedichten ... 554
Anthonie Donker, Gedichten ... 557
Peter van Steen, Gedicht ... 561
Frans de Bruyn, Ostia, Forum, Capitolino ... 562
A. Romein-Verschoor, Een meesterwerk? ... 566
G. Verburg-Brinkman, M. Nijhoff, leven en literatuur ... 576
Anthonie Donker, Poëziekroniek ... 582
Ex Libris ... 587

Wim Gijsen

VREDE, ONVERSTAANBARE FABEL

europa, europa, ziet gij nog niets komen?
ja liefje, wolf en krijgsman gaan voorop!

Met maar nauwelijks een handbreedte voorsprong
op de schaduw der doden,
met opnieuw zoveel kinderen
in de verse randen der steden,
leven wij alweer
als een noodweer zo geweldig
des daags boven de stranden,
het is bedroevend, zo zorgeloos.

Diplomaten, als zetters hardnekkig
verwisselden namen van vijand en vriend
en weinigen zien het aan.
's Nachts; een boze maan rijdt
hoog te paard de landen af,
hij legt een groot oor te luisteren
boven onze nieuwe huizen,
hij spreekt de goeden te na.
In het gras
houden verrukte moordenaars zich weer schuil.

Zijn wij dan nog niet groot?

FRONTVERKORTING

Nergens is voldoende sterven voorhanden
voor een uiteindelijke dood,
dit leven het is te lang om af te zien,
overal wordt onbedaarlijk geademd
zelfs het gras groeit onweerstaanbaar.
Er is niemand mee gebaat.

Vader zeg ik, dit is een betekenis,
een poging tot spreken. Zie toch,
ik heb ruimschoots en omstandig geleefd
ik ben moe als nooit tevoren
en ik leef maar.
Laat mij toch
de dood teisteren tot hij zwicht,
hij zal als een glimlach,
als de zon zo koninklijk
over mijn lichaam uitbreken.
Ik zal sterven aan een ongeneeslijke ziekte,
dit leven, deze dood.

Cornelis Bastiaan Vaandrager

MET ANDERE OGEN

Zaterdagochtend is het en verdacht
dinamies in de stad.
Ik ben vrij.
Om te rijden.
Om een bezoek af te leggen. Aan wie
ik wil.
Waarheen
ik wil.
Waar
ik wil. Ik haast mij, want haast
— maar een brug, een onmogelijke brug is dat
niet verdacht dinamies?
En kranig (?)
Stervenslangzaam passeert er 1 elevator.
Tarwe barst los in een ruim.
Een indruk
waaraan ik me niet kan onttrekken:
bepaalde personen worden op mijn weg bepaald
aan mijn oog onttrokken. vijandig

(Ik zie het met andere ogen:
dezelfde stad,
hetzelfde solide reisdoel
met andere ogen.)

Maar ik dwaal af. Ik bedoel
dit: ik heb zo mijn waterdichte dagdroom
en ben serieus onthutst
door het plotseling kalmeren van mijn pedalen.

Ellen Warmond

KLEINE ANTHROPOLOGIE

De mens — bedroefde blinde
die soms plotseling zien kan maar niet
weet of dat wat hij ziet
bestaat en tastbaar is te vinden —

de mens — wantrouwig dove
die soms plotseling horen kan
maar die niet weet of hij dan
dat wat hij hoort moet geloven —

probeert te leven
betwijfelt
iets maar beseft niet wat

is ongelukkig maar soms
— even —
vergeet hij dat.

WAT ANDERS?

Wat is liefde anders dan
elkaar vertalen
in een sprakeloze taal?

woordeloos zeggen: luister
waterval van gefluister
hoor mij
ik hoor je uit

en het ademloos antwoord:
je huid
juichend
zonder geluid.

WARMTE, EEN WOONPLAATS

Liefde en het besef
van liefde daartussen bouwen
mensen een warmende woonplaats

en sprekende zeggen ze: liefste
open je ogen nu langzaam en eet
ik heb het licht voor je aangesneden
of: open je ogen niet drink nu het donker
ik heb de nacht voor je omgekocht

want liefde en het besef
van liefde daaraan ontsteken
ogen en stemmen hun licht
daarin ontbloeien de lippen
daaruit onstaat het gedicht.

NA DE ZOMER

Zoveel maanden van dorstige warmte
— vlagen zon klapperend in ons gezicht
en hitte beitelend aan onze schedel —
dat wij liefde dronken als water
niet meer weerbarstig maar willoos
emmers vol lauwe overdaad

nu — met de harde handen van de wind
in onze rug, het smalle blauwe lemmet
van kou tussen de tanden —
wordt warmte weer buit, wordt liefde
weer roof, weer jacht,
het lichaam wijkplaats, onderdak,
goed heenkomen voor de nacht.

PERSPECTIEF

Peinzend streelt je hand
langs de vier windstreken. Luister:

wij gaan op weg
wij naderen ons einde

met een last vragen op de schouders
gaat onze schaduw vooruit

zie hoe wij verkleinen
onder de hijgende zon
tot de grenzen van verdwijnen.

OMGEKEERD PERSPECTIEF

Lang al voor ik je kende
liep mijn verlangen om je heen
cirkels, de hondewacht.

ik was wanhopig maar wij waren samen
nu is het nacht
wij passen weer in onze namen

sinds je er bent
ben ik weer alleen.

Wij leven nog wel net als gister
maar het uitzicht op later
wordt allengs korter

als nu de wereld wankelt
— zoals dat heet —
wankelen wij niet meer mee

aan een lang touw van gewoonte
worden wij dansende beren
op een Bulgaarse jaarmarkt

spreken de landstaal niet verstaan
al lang niet meer het simpel
spraakgebruik der dieren

waar horen wij thuis? hoe bestaan wij?
bestaan wij nog wel of bestaat er
alleen nog maar iets dat zich ons
van vroeger herinnert?

misschien zijn alle antwoorden
al dood
misschien sterven nu binnenkort
de vragen ook.

H. P. Plantenga

BURCHT

Ik bouw
een ringmuur
steil omhoog
tegen
de verblekende hemel.

Ik waak
bij de dood
van de nacht
verschanst
in mijn burcht van steen.

Mijn oor
ontwart
uit het vroeg
rumoer
de zang van een leeuwerik.

Gewapend
met de naklank
van zijn slag
waag ik
mij buiten, in de dag.

Lizzy Sara May

BREINTROOST

dit is het sprekend voorbeeld
het spreekt
vierkant en zwart
met een veegje wit als
troostende tegenstelling
het spreekt
ik ben de hoeksteen

het sprekende voorbeeld
het schept zichzelf een evenbeeld
een draadzuil met vele knipperende
oogjes
een slogan
gij zult enz. enz.
en steigerend
zie encyclopedie
willem de zoveelste te paard

daar moet het het van hebben
van het sprekend evenbeeld
van de ladder
met de sporten
van de sport
met de ladders
van de onbreekbare tussenvoegsels
spottend met sporen
kraaiend van de vele
diepe
gedachten

het sprekend voorbeeld
een uitgebreid (art. 389/893 bis)
vlugschrift
het spreekt
de bom gebarsten
de kogel door de kerk

beter snel dan nooit
eendracht maakt bittere vrouwen zwanger
het glas geheven
de volgende alstublieft

het sprekende voorbeeld
spreekt zich een flatteus evenbeeld
een glimlach die het lint doorknipt
neemaarkijktocheens
de dood rijdt zijn cadillac
op zijn dooie gemak de rotsen af

A. J. Govers

LIEFDE ALS OPGAVE[1]

Het gedicht waarvan ik het meest houd bestaat niet, althans het wisselt met de jaren van mijn leven. Van de Nederlandse dichters is het Gerrit Achterberg, die mij het meest aanspreekt. Als ik dit opstel aan hem wijd, ben ik geneigd een gedicht te zoeken uit zijn omvangrijk oeuvre, dat mij representatief lijkt voor zijn uitzonderlijk vakmanschap, maar vooral voor dat persoonlijk aspect van zijn poëzie, waarop ik als psycholoog de schijnwerper wil richten. Het staat in *Eiland der ziel*, in 1939 verschenen:

CONTACT

Vanuit het oord
in donkerheid,
het dicht gebied
van leven niet,
waarin gij zijt
met dood omkleed
en zonder tijd,
plant gij u voort
door media
die ik niet weet
tot in mijn hart;
ik smeed het woord
dat naar u heet
en ik besta
bij de gena
van deze blinde bezigheid.

De laatste drie regels lijken mij, zowel naar de vorm als naar de inhoud, bijzonder karakteristiek voor Achterberg als dichter.

Naar de vorm — omdat het verschil in regellengte geen technische onvolmaaktheid betekent, maar inte-

gendeel juist een sterk poëtisch effect geeft. Het is eigenlijk in het algemeen zo, dat vooral bij deze oudere gedichten van Achterberg de laatste regels een praegnante zeggingskracht toekomt, op grond van een — althans subjectief door de lezer ervaren — versnelling in het versritme. Misschien kan dit verschijnsel verklaard worden door een toeneming of verzwaring van accenten, waardoor de regel iets klemmends krijgt. Soms bereikt Achterberg dit effect juist door een veel kortere laatste regel:

worden de woorden afgerond
tot eeuwigheid

(in Profundis)

of:

en nochtans moet het woord bestaan
dat met u samenvalt

(Woord).

Maar het kan ook geheel anders dan door verkorten of verlengen van de laatste regel, zoals in „Liefde", dat eindigt:

dat gij dit lied zijt. Dit.

Naar de inhoud zijn de laatste drie regels van „Contact", het vers van mijn voorkeur, letterlijk van toepassing op (en symbolisch voor) het gehele werk van Achterberg.

Fokke Sierksma heeft Achterbergs poëzie eens genoemd: „een snelvuur tegen de dood". De poëzie lijkt de rechtvaardiging van zijn leven. Inderdaad, men zou hem tot zelfvernietiging drijven, zo men hem verhinderde zich in het vers te uiten. Hij „bestaat bij de genade van" de poëzie.

Deze poëzie is dan ook van een bijzondere orde. In een, in 1948 verschenen, bundel studies van jongere essayisten *Commentaar op Achterberg*, wordt hij genoemd: een alchemist, een magiër, een Polynesische medicijnman zelfs — een uitdrukking waartegen Ach-

terberg overigens terecht bezwaar aantekende —; zijn dichtregels werden als „bezweringsformules" gekenschetst. Er is gewezen op het feit dat Achterberg de poëzie zo volstrekt ernstig neemt, dat hij onvoorwaardelijk gelóóf opeist van alles wat hij aan woorden heeft geschreven. Steeds echter vindt men de kern van Achterbergs streven weer samengevat als een poging tot „hereniging met de gestorven geliefde", een soort slogan, waarvoor we in ieder geval in de „manifeste inhoud" van zijn gedichten — om een psychologenterm te gebruiken — een overvloed van bewijsmateriaal kunnen vinden. Maar juist voor de (analytisch georiënteerde!) psycholoog lijkt dit nu enigszins ongeloofwaardig.

De dichter, die zijn verzamelbundels „Cryptogamen" noemt, en bij wie men dus verborgen bronnen vermoedt, zou op zijn woord geloofd moeten worden?

Rodenko heeft erop gewezen, dat Achterberg als het ware erop uit is een schare van „gelovigen" op te roepen („getuigen bij het mystiek huwelijk met de gestorven geliefde") om zijn „mythe" in stand te houden. A. Marja heeft daarentegen betoogd dat het „centrale thema" bij Achterberg niet kàn zijn wat het voor de goegemeente schijnt. Daarvoor „is de schuld die hier wordt uitgesproken veel te omvattend en te zwaar". Marja oppert dat de *„werkelijke inhoud"* van deze poëzie verborgen blijft achter zijn duistere symboliek. In de interpretatie, die Marja geeft, wordt dan — via Kierkegaard — de ethische problematiek van het Christendom in het middelpunt gesteld.

Men kan het zo zien. In elk geval hebben deze opvattingen belangwekkende essays opgeleverd. Toch is naar mijn mening „de werkelijke (verborgen) inhoud" nog niet in de kern geraakt. Laten we dus eerst verder zoeken naar de essentiële kenmerken van Achterbergs poëzie.

Bijzonder opvallend is het *protestkarakter.* Er zijn *eigenlijk* voor Achterberg geen grenzen aan dit protest. Hij wil desnoods een kosmische revolte ontketenen om zijn (symbolisch) doel te bereiken, een doel dat door de dood van de geliefde nochtans onbereikbaar werd:

Smart, ik ontzeg
de zon haar licht
den ziende zijn gezicht
en dit heelal het evenwicht,
den dood het recht
op elk gericht
dat mij van haar onthecht
(„Smart" in: *Eiland der ziel*).

Hij — de dichter — wil dus ongedaan maken, wat niet ongedaan te maken valt: de dood.

De dood is in deze verzen, behalve werkelijkheid ook symbool. Symbool voor: het menselijk tekort, de eeuwige schuld, eventueel de erfzonde of het ongeloof — maar omdat elk kunstwerk met een sterk symbolisch gehalte polyinterpretabel is, kan men zonder al teveel moeite ook de klassenstrijd, het militarisme of de scheiding der rassen er nog wel aan op hangen. Het is echter niet verstandig bij dergelijke „wereldse" duidingen te blijven staan, wil men Achterberg werkelijk begrijpen. De „revolte" waarvan sprake was, is een revolte tegen de werkelijkheid en tegen het menselijk bestaan als zodanig. Het onvermijdelijke, het „geworpenzijn" in de wereld (Heidegger) wordt door Achterberg niet als onvermijdelijk geaccepteerd. De grond voor alle realiteit, of zoals de dichter W. J. v.d. Molen schrijft:

Gij werd verwekt en ergens neergezet
Uit dit bestaan kunt gij u niet bevrijden
(Sous-terrain, 1950)

geeft Achterberg geen rust en geen zekerheid. Hij wil geboorte, leven en dood beheersen en aan zich onderwerpen. Hij zou de „geliefde" niet alleen uit de dood willen terughalen, maar hij zou haar ook opnieuw willen formeren, „verwekken uit het niet" („Baarmoeder" in: *Stof*, 1946), haar eigenschappen willen bepalen, haar levensgang regelen, waarbij dan vooral het *contact*" met hemzelf van uitzonderlijk belang is. En met dit „contact" spreek ik dan een „sleutelwoord" uit, dat mijn voorliefde voor het vers met deze titel mis-

schien verklaart!

Ook dit contact is overigens van een eigenaardig soort. Bij Achterberg wordt elk liefdescontact problematisch — eigenlijk een onmogelijke „opgave" — doordat hij zelf onmogelijke eisen daaraan stelt. Hij wil zich namelijk niet alleen verenigen of herenigen met de geliefde (de „u", de „ander"), hij wil ook de ander „worden", daarmee opnieuw in strijd komend met een grondbeginsel van onze cultuur, het zogenaamde *identiteitsprincipe,* een begrip dat, getuige de ethnologie, bij de natuurvolken nog nauwelijks realiteit krijgt, maar *ons* sinds de kleuterjaren vertrouwd is. „Ik" kan niet tegelijk ook „een ander" zijn. Soms staan wij wel eens aan de verleiding bloot deze scheiding te willen opheffen, ook in ons is de „primitieve mentaliteit" nog ergens aanwezig (Van der Leeuw), maar het lukt ons niet.

De verleiding van deze *„participatie"*, met onmiddellijk de realiteitscontrole, het besef van contradictie, eropvolgend, geeft Gorter weer:

ik wou
dat ik eens even u kon zijn
maar 't kan niet
ik blijf van mijn.

Zoniet Achterberg! In het huiveringwekkend gedicht „Verzoendag" (in de bundel *Sneeuwwitje,* 1949) wordt de scheiding tussen het „ik" en de ander ongedaan gemaakt:

Ik word geheel met u gelijk gemaakt.

Het wordt langzamerhand te opvallend: de „u", de „gij", de „ander" in Achterbergs woorden, schijnt niet het afzonderlijke leven te leiden, waarvan voortdurend sprake is. Zou het niet zò zijn, dat de „u", de geliefde, inderdaad niet bestaat en nooit bestaan heeft, *omdat zij slechts een projectie is van het „ik"?*

De persoonlijke relatie (ik — gij), die de eigenlijke kern van Achterbergs poëzie vormt, is onmogelijk, om-

dat bij een zo extreem solipsisme geen „gij" en geen relatie bestaat. De *psychologische* consequentie is, dat er een pijnlijke contactarmoede moet zijn, een onvermogen tot liefde en tot menselijk contact. Het is niet moeilijk ook hiervoor in Achterbergs poëzie bewijsplaatsen te vinden. Eén der treffendste is:

> Het namelooze, doelverlatene van dit:
> tusschen de menschen in te zijn als een
> tusschen de steenen van de straat verloren steen;

De levensangst die uit Achterbergs werk spreekt, lijkt voort te komen uit de onmogelijkheid een bevredigend tussen-menselijk contact te leggen, waardoor ook de realiteit hem vreemd blijft. Daarom tracht hij de gehele kosmos aan zich te onderwerpen, te dwingen naar zijn hand, waar het meest fundamentele houvast hem is ontzegd: het contact met de ander, (de „u" van zijn gedichten), die hij vers na vers aanroept en bezweert naar hem te luisteren, maar die doof blijft. Zij kan hem niet horen, omdat zij „dood" is, dat wil zeggen — psychologisch gezien — nooit heeft bestaan.

Maar waarom — zo kan men terecht vragen — spreekt Achterberg dan permanent in termen van contactverlies, als dit menselijk contact nooit zou hebben bestaan? Waarom wordt dan, bijna 30 jaar lang, een „u", een „ander" aangesproken, als er nooit een ander zou zijn geweest? Wie is dan deze mysterieuze „u"-figuur, als het niet de geliefde is en zelfs niet God? Zij is klaarblijkelijk een vrouw. Hoogst zelden worden echter nadere gegevens verstrekt die concreet houvast bieden. En als dit wel het geval is (bijvoorbeeld in de cyclus „Zestien" uit de bundel: Existentie, 1946), is zij een „wezen buiten de wet". Nu kan, wat buiten de (goddelijke) wet staat, voor een „religieus" dichter als Achterberg niet wezenlijk zijn.

In zijn recente bundel, de cyclus: *Spel van de wilde jacht*, blijkt de Wet — zoals Rodenko in *Maatstaf*, februari 1958, aantoont — de banvloek te spreken over alle magie die Achterberg bedrijft. Een zó essentieel conflict, dat het totale streven van Achterberg erdoor

veroordeeld kan worden, wijst op een diepgaande onvrede met het eigen bestaan, een zich bedreigd-voelen doordat de grond van het Zijn al vergiftigd was. En als we nu het doel van al zijn magie nog eens beschouwen, de eeuwig onbereikbare „gij", *van wie hij gescheiden is tegen zijn wil*, dan kan het niet anders meer dan de moeder zijn.

Over zijn moeder dichtte Achterberg expliciet zeer weinig, maar dit weinige behoort tot het ontroerendste. In *Osmose* (1941) komt het gedicht „Moeder" (I en II) voor, dat begint met:

> Mijn moeder is een grijze Vrijdagmorgen

Het einde van II:

> horende hoe het zachtjes in mij schreide,
> omdat het niet kon worden uitgesproken,
> wat zich vlakbij voor eeuwig wou bevrijden.

heeft een zo gewone, diep-menselijke toon als men vergeefs zoekt in vrijwel het gehele overige oeuvre van Achterberg. Van haar („ik ben in haar liefde geborgen/ die elk verraad der wereld overleeft") verwachtte de dichter alles. Zij kon het niet geven (het kon niet worden uitgesproken wat zich vlakbij wou bevrijden), omdat hij het niet kon *noemen*. Vergeving van schuld (want daar gaat het hier om) bleef hem ontzegd. Toch had hij juist deze vergeving voor alles nodig. Want zijn schuld was niet te dragen. In 1931 (*Afvaart*) dichtte hij al:

> Vandaag ben ik beschuldigd
> vanavond lig ik voor het gericht.

Hij smeekt dan om een enkel woord, „van vergeven voor den morgen". Maar het blijft stil, „alleen het ademhalen van de kast / *een moeder die mij ziet*". Hoe „stuntelig" is de moeder hier tepasgebracht in het vers, zij is er nog nèt ingekomen, lijkt het.

„Schuld" tegenover de moeder — door een machtig

taboe wordt in het gehele werk van Achterberg het concreet noemen van deze schuld geweerd. „Haat" schijnt evenzeer een taboe-woord te zijn, ofschoon er aanleiding te over zou wezen. *Haat tegen de moeder-figuur* is dan ook mijns inziens de verzwegen bron van de schuld, die Achterberg op zich heeft geladen. Dat zij zich verzet tegen de „hereniging" zou nog te begrijpen zijn als een afweer van incest. Maar de zonde tegen de moeder omvat méér dan dit. Het is begrijpelijk, dat een mens zijn moeder verwijten kan, dat zij hem — zo gebrekkig — in de wereld heeft gezet. Maar dit verwijt stijgt tot haat, wanneer men machteloos overgeleverd is aan een peilloze angst, wanneer de grond onder de voeten schijnt te verzinken. Achterberg moet deze angst (met alle middelen!) bestrijden en daarom kan hij — mag hij — de haat ook niet noemen.

De liefde is een wanhopige opgave voor de dichter, wiens ernstspel, met de dood als inzet, dank zij een *verbluffend taaltalent,* unieke poëzie heeft opgeleverd. Misschien kan nu ook wat duidelijker worden waarom deze poëzie zovelen boeit, zelfs diegenen, die de rampzalige achtergrond van dit werk niet kennen. Het zijn ook *onze* problemen, die Achterberg aanroert: de angst voor het leven, de angst voor de dood, het smartelijke van het contactverlies, de eeuwige schuld van de mens.

Door de intensiteit van dit woordkunstenaarschap weet hij zijn lezers de eigen problematiek in zijn verzen te doen herkennen, nu eens in dit gedicht, dan weer in een ander. En — wie zal het zeggen — misschien „herkent" deze lezer niet alleen, maar „projecteert" hij ook wel eens! Maar door hier dieper op in te gaan zou ik misschien al te duidelijk verraden waarom mijn keuze juist op het vers „Contact" gevallen is.

1 Bijdrage van een psycholoog tot **Het vers van mijn hart,** een nog te verschijnen verzameling beschouwingen van vertegenwoordigers van verschillende beroepen over hun lievelingsgedicht.

M. Croiset

BRETAGNE

Bréhec

ik kijk een tijdlang
naar de rotskust van Bretagne
ga achterover liggen
en denk na in steen

Carnac

wolken drijven over Bretagne naar het noorden
ik vertrouw ze mijn gedachten toch niet toe
wellicht zijn ze vervluchtigd
voor dat ze in Holland zijn

rotsen

zomin als ik een mens op jaren
herleiden kan tot kind

zomin kan ik mij rotsen denken
zonder groeven

nevel

nevel hangt over de Bretonse kust
nevel is als zien met half gesloten ogen
half gedachte
halve werkelijkheid

kerken

iedere kunstenaar schiep zich een Jezus
zoals hij zich Jezus dacht
daarom zegt ons iedere Jezus
dat hij op zijn schepper lijkt

Port-Blanc

als god de mens zijn beeltenis heeft gegeven
dan heeft hij zich versteend tot deze rots
een hoofd
een buik
twee benen

de voeten onder water
om zijn goddelijkheid niet prijs te geven

tijd

waarom zie ik de eeuwen
aan de keien hier langs zee

zijn die dan niet te zien bij Scheveningen
aan het zand

Romaans

er is een groef
in een reliëf
bij de kerk te la Clarté
de mond van Jezus

hoeveel groeven
zag ik aan voor Jezus' mond

hij ademt te la Clarté

taal

moest ik eerst dagenlang
temidden van de Fransen zijn
om te horen dat de meeuwen
Hollands spreken

eb

teleurgesteld trekt zich de zee terug
voor de ongevoeligheid der rotsen

zou zij dit keer voorgoed ontmoedigd zijn

Ile-Grande

de rots stond al in zee
toen ik hier kwam

hij blijft
als ik straks ga

met minder bankbiljetten
dan ik ben gekomen

dood

— de geur van dood is zoet
vermengd met die van vochtig mos
en bloemen

— de kamer is van rust geladen
van nooit en nooit weer

— zijn ogen zijn gesloten
een glimlach om zijn mond
zo slaapt hij

— onvoorstelbaar is de dood

herdenking

heden ben ik begraven onder 1000 m^3 verleden
wij kwamen samen met vijftig man
tweehonderdvijftig anderen herdenken

sprekend over hen
bleken ook wij overleden
wij lazen elkanders naam
gebeiteld in de stenen boven ons bestaan

nature morte

nature morte

bloemen in een vaas
gelardeerde haas
vruchten op een schaal
doden
doden allemaal

en jij aan tafel tegenover mij

Herman van den Bergh

EEN KIND DAT SPREEKT IN NAAM VAN ZON

Het is waar
ik houd niet erg van mijn tijd
ik meen dat hij verkeerd zal einden
dat hij dit zelfs al heeft bewezen.

Maar profeten zijn onverdraaglijk
vooral zij wier profetie
slechts voor het uur zelf is gegeven
die zeggen wij zullen
omdat zij hebben vergeten te zijn
die zeggen er zal
omdat zij steunen op niets —
en vooral omdat er woorden zijn
die geen toekomstige vorm verdragen
woorden
die enkel een vrij water spreken kan.

Alleen er moet steeds iemand zijn
die het heeft over paradijs of hel
niet in theologicis
maar menselijk menselijk
maar klein en benerkt naar onze maat.
Doch wie gelooft er aan?
Hoe smaak van dageraad te geven
en van de zon de nacht de liefde
aan lieden voor wie alle woorden
nog enkel zijn een veile munt?

Wie wie springt nog heftig op
tegen 't hoogste vuur?
Vermetele knapenvreugd
wat verteer je gauw
wat verbrand je snel en word grijs!
En uit een dichte hemel
valt de zware sneeuw van het vergeten:

er is geen zee er is geen aarde meer,
de wereld schuilt in 't holle van je hand
en languit in een greppel slaapt de nacht.

Er waren (zegt men) vierkante mannen
eens, moedige mannen kort geleden
die zich opwaarts vochten
die zich krampten om een rand van hemel
die kropen in de mond
van een lofzingende engel
maar de engel spuwde hen weer uit
en die dag regende het bloed.

Nadien zijn er de blijvers, wachters
zij die rekenen en niet dromen
zij die handelen en niet geloven:
Toen zij van vlak nabij
alle monsters hadden aangezien
waarmee de profeten hen bedreigden
en gezien dat alle van 't zelfde pluksel waren
zetten zij zich rustig neer in een heldre kamer
en keken naar de ruimte.

O ik heb u niets voorspeld!
Het leven ruikt nog goed naar de aarde van voorheen
en ijdel is 't vooruit te zien
beter is het uit te zien op straat
en mensen te zien lopen zonder toekomst
zonder verleden
mensen van hier en nu
dat wil zeggen van nergens nimmer . . .

. . . totdat een kind dat spreekt uit naam van Zon
gaat door de straat en alles uitwist
gaat door dat niets en alles aanwijst
alles saamtrekt op zijn blonde hoofd
eiland waarop koers zet ieder schip

en waarop alle golven breken:
Dat kind balt trillingen op zijn vuist
het wordt omspeeld door een weefnet van vogels
onnoemelijke webbe van klank en kleur
sidderende harmonie der sferen
een harp die zingt van planeet tot planeet

de vogels waardig van de Vijfde Dag.

EEN DAG

Gister-de-dag draafde achter me aan
menend als een hongrige hond
dat riem of touw — altijd nog iets —
zijn leven aan het mijne bond.
Tot op een viersprong, beelden rondom,
ontheemd hij zich zag, en keerde om.

Dolend en duizelend is hij gevallen
na me al deze tijd te zijn gevolgd
stap voor stap, tot aan vandaag
op 't middaguur.

Wie een dag verloor die hem leven docht
zoeke die snel terug; hij zoekt vergeefs.
De nacht valt al. De nevel zwelt.

J. C. van Schagen

MINIATUREN

van mensen —

motoren brullen
autoportieren klappen
stierven ze dáárvoor?

elke dag tweemaal
bidt de zeepok om water
en verhoort de zee

nijver bedachtzaam
scharrelt in haar winkeltje
de kleine krabbe

buigen zegt het riet
buigen dat is het hoogste
ja dat zegt het riet

star zijn zegt de eik
star zijn dat is het hoogste
ja dat zegt de eik

een kleine kever
trekt rustig door de woestijn
van mijn ochtendblad

onze goede melk
ze at van de boom der kennis
nu is ze geschift

achter wat rommel
woont de zachtvoetige spin
achter wat woon ik?

ze leeft in schoonheid
de tere anemone
ze eet kwalletjes

het schaap kijkt me aan
dan herneemt ze haar kauwen
ik ben niet van stand

snelheid is alles
zegt het vlugge garnaaltje
en flitst in het net

van sterven —

een zachte vogel
gaat voor me uit in het bos
een zwarte vogel

verneder haar niet
de bloesem die gaat sterven
laat haar aan de wind

een fijne regen
meldt zich met verdrietigheid
ze komt hier wonen

pijn snoert de dagen
als koralen aan elkaar
wie zal ze dragen?

buiten is de maan
schaduwen staan om ons heen
onverbiddelijk

ramen die uitzien
op de volstrekte leegte
men noemt ze dagen

de dag verlost niet
stel je hoop niet op de nacht
de nacht verlost niet

straks rest er niets meer
dan het oneindig manen
van het bloed

donkere dolmen
stonden aan een oude zee
we stonden samen

cirkels fluisterend
over een kleine vijver
de zwarte vlinder

mist komt op uit zee
ik ben een grijzig suizen
straks zal ik zee zijn

sluit de ramen niet
straks zal het binnen komen
het allerstilste

één ver raam blijft licht
elke nacht blijft het wakend
ik ben niet alleen

ik slaap in een kerk
het is er aardedonker
het altaar slaapt niet

houtje van het strand
ik drukte een prent met je
dan wierp ik je weg

vannacht met vader
naar het land van overzee
de boot was donker

het penseel zet aan
het trekt zijn teken — het laat los
er is geschreven

Anthonie Donker

HET VRIJGELEIDE[1]

Zij gaan zoals ze op aarde gingen
maar onbelemmerd, ongebogen
en hoe bevrijd van haast en dringen,
en zonder doel voor ogen,

met iets onwezenlijks aan zich, maar
herkenbaar nog aan oogopslag,
aan tred of soms aan een gebaar,
de doodsnacht werd hun overdag.

De wereld maakte hen moe en ziek
en eindelijk bereid tot scheiden.
Een onherkenbare muziek
schonk hun dit vrijgeleide

VERSLAG

Ik ben bij de dood op bezoek geweest
aan gene zij van het bestaan.
Ik was op een klein familiefeest.
Ik ben nog van mijn stem ontdaan.

Zodra ik probeer te spreken
breekt in mijn keel het woord.
Ik loop of mijn voeten breken
van de luchtdruk in dit oord.

Maar als ooit mijn woorden weer zouden
thuis raken in de taal,
zal ik zeggen wat ik aanschouwde —
zij waren er allemaal

1 Verzen uit een bundel **De groene wandeling,** die in het voorjaar van 1961 zal verschijnen bij Querido, Amsterdam.

VEILING VAN EEN BIBLIOTHEEK

Nu wordt hij honderdmaal begraven,
verlaat in honderd kisten 't huis.
Zij die hem altijd bijstand gaven,
met hem in alle denken thuis,
gaan heen, en zijn gedachten staven
alleen in bovenaards geruis
de bomen die berichten gaven,
door hem ontcijferd in zijn kluis.
Al wordt hij duizendmaal begraven,
één werden hemel, lied en huis.

UIT EEN VOLGRIJTUIG

Een leven verlaat het leven.
Het neemt voor de laatste keer
zijn weg dwars door het verkeer,
en het verwerft zelfs voorrang
door het rusteloos heen en weer,
doodbedaard naar het heen noch weer
het nooit en te nimmer meer.

WAKKER GEWORDEN IN EEN ONBEKENDE HOTELKAMER

Nu goed, overdag een dagloner blijven
die bukt onder plichten, en graaft en slaaft.
Maar wee wie bij nacht weer komt bovendrijven
uit het verdronken land van de slaap.

*

Nu (welk nu?) zijn de nachtgeluiden
van geen ochtendgerucht te onderscheiden.
Kan dit een bestaan inluiden
buiten de wereld der tijden?

*

Kokhalzend uit de cafés
begint de nacht luidkeels te braken
in het uur van de autodafés
der zichzelf te niet doende vermaken.

*

Schuift in het sterfuur de hand,
de voet nog het laatst heen en weer?
God geve stelt aan die uiterste rand
de taal zich het langst teweer.

*

Ik ben nog niet lang verleden,
geboorte en dood nabij,
in dit samengestelde heden
tenachter, mijzelf voorbij?

*

In de nacht aan het raam, klaarwakker,
een wereld ontheemd in de sneeuw,
voor mij uit ligt de blinde akker,
een schelle doodstille schreeuw.

*

De krimpende voetstappen kraken
afzonderlijk in de kou.
De winterweerwolven maken
de sneeuwvlakte grimmig blauw.

AFZONDERLIJK

Wacht u dat gij van iemand iets verwacht.
Vriendschap bij dag? verlatenheid bij nacht.
Zij gaan al in de schemering, gast na gast.
Bitter de stem dan die het laatste lacht.

*

Alleen zodra men in de wereld trad.
En onderweg alleen bij alles wat
ondeelbaar is en eindelijk — alleen
op 't onontkoombaar doodlopende pad.

*

Wij worden weer als dieren in de slaap.
Alle rivieren monden in de slaap.
De spieren en de denkspiraal ontbonden,
worden wij weer als dieren in de slaap.

*

Te zijn en niet te zijn, dat is de vraag.
De tijd is bliksemsnel en schildpadtraag.
De Puri-Indianen hebben maar
één woord voor gister, morgen en vandaag.

*

Leven, een daaglijks raadselachtig: zijn.
Vrienden maar hun getal beklemmend klein.
En van de liefste het lieflijk medezijn.
En de vergankelijkheid, gestage pijn —

*

De ogen dimmen als zij te veel zien?
Ze sluiten om de pijn van het doorzien?
Liever nog blinde dan geleidehond,
dan elkeen ieder ogenblik ontzien.

*

Wie te veel ziet, slaat liefst de ogen neer.
Wie te veel weet, hij weet zich meer en meer
de paria der medeplichtigheid
van ieders wrok en afgunst en oud zeer.

*

Het voorland dat voorbij de einder ligt:
zien zonder ogen, zijn zonder te zijn
en ver uit zicht het heerlijk vergezicht:
de groene wandeling, het warme licht.

Peter van Steen

TO BE A WHITE MAN

To be a white man
these days
is more than ever a shame
because
there are black men
black women
black children
oppressed by the whites
white men
white women
malicious white children
grown up in the crazyness of white superiority
as if
color
could ever be a reason te be proud of
fine and tender black girls
are being raped by voluptuous and sadistic white boys
innocent negroes
are hanged up on equally innocent trees:
when a white man rapes a white girl it's his right
when a black man misunderstands a challenging white girl
it's rape
ending on the electric chair
but when a white man rapes a fine negro girl
there's only perverse laughter
and vigor boast.
To be a white man
these days
is more than ever a big shame.

Frans de Bruyn

OSTIA

De enige excursie die ik vanuit Rome wil ondernemen is een tochtje naar Ostia Antica, dat ik op minder dan een half uur trein kan bereiken vanuit het stationnetje nabij de (zuidelijk gelegen) Porta San Paolo. Eertijds haven van Rome met 50.000 inwoners, gedeeltelijk verwoest en verzand, sedert de dertiger jaren weer opgegraven. Tot mijn verrassing is er helemaal geen begankenis van toeristen, de verkopers van diapositieven en sleutelhangers ontbreken er zowel als de busladingen Beotiërs met als enig verlangen mekaar tegen een marmeren zuil te fotograferen. De puinen, afgeschoren gebouwen tot op een hoogte van gemiddeld anderhalve meter boven de grond, geven een zeer goed idee van zo'n antieke stad, rationeel, en geometrisch volgens kruismotief aangelegd. Uiteraard zijn putten, rioleringen en waterafvoer zeer goed bewaard. En dank zij kredieten voor Onderwijs en Openbare Werken bestaan er hier en daar (netjes) bijgewerkte verhevenheden, zodat ik in het openluchttheater op een genummerde plaats in de zon kan gaan zitten. Die ik spoedig vrijgeef om twee lelijke Hollandse jongedames toe te laten een (onbedorven) kiekje te maken. Waarop ik een bedankje in het Italiaans krijg. En Toos en Truus het (bijna) uitgillen van verrassing zodra ik hen zeg dat ze in Ostia ook Nederlands mogen spreken. En omdat ze denken dat een donkerharige kerel zeker niet uit de lage landen kan komen. Waarop ik (altijd bereid om minder mooie vrouwen een tikje geluk te gunnen) vriendelijk antwoord hier al zoveel blonde Italiaanse meisjes bemerkt te hebben dat ik er zeker een aantal uit Holland bijgerekend heb. Alsof de haarspoelingen in Rome nog niet bestonden. Daarna de Decumanus Maximus volgend, zie ik links en rechts de enge straatjes, bijen gonzend onder roze bloesembomen, jonge kikkertjes in de plassen, mooie lange hagedissen. Die schichtig wegritselen, o.a. tussen de muur-

tjes van Taberne dei Pescivendoli waar ik op een ongeschonden marmeren tafel een brief naar huis kan schrijven. Het gymnasium, de badinstellingen, de tempel van Mithra, van Zeus, de kroeg met intacte tapkast, de markt, enz. Ik heb de hele stad gezien. Jammer genoeg is het klein museum wegens werken gesloten. En wanneer het terug opengaat, weet de directeur zelf niet. Werklieden zijn overal eender, zegt hij. Ze doen wel beloften . . . Nabij het (ultramodern) dorpsstation drink ik voor 10 frank een Campari en een koffie. Op het verlaten perron een erg onaardig meisje op een bank met naast haar piepende kuikentjes in een margarinedoos. Aan de andere kant zit haar minnaar en ze hebben elkaar toch zo lief. Dat is meer dan duidelijk te zien. En achter hen op een ijzeren paal, een doodshoofd en de woorden: „Pericolo di Morte". Dan in de trein terug werken twee knapen geweldig op mijn zenuwen door mekaar voortdurend en tot in Rome met oorvegen te bedelen. Dat is dan de essentie van alles: mekaar liefhebben en klappen uitdelen. In het teken van de dood, die vroeg of laat aan alles wel een einde stelt. Gesublimeerd, gefixeerd en getranscendeerd geven die dingen aanleiding tot het bouwen van tempels, theaters, en zo. Maar eens dat de mensen weg zijn, eeuwen later, stel ik vast dat stenen slechts stenen zijn. En als ik ooit nog van Ostia spreek, zal ik iedere keer denken aan de minnaars onder de hoogspanningsleiding en de jongens in de trein.

FORUM

Ik ben natuurlijk ook (en meer dan eens) het Forum Romanum gaan bezichtigen. In de oudheid het centrum van het publiek leven. Nu een vlakte van een tweetal hectare met een mikmak van historische ruïnes. Tussen de boog van Titus (links) ter herinnering aan de verwoesting van Jeruzalem in 70 opgericht en intussen flink gerestaureerd en bijgewerkt. En (rechts) de boog van Septimius Severus. Met ontelbare „noms de fous" bekrast. En o.a. met de moderne slagzin: „Vi-

va Fidel Castro". Dat vlak daarnaast de Curia, waar de senatoren vroeger zetelden, zo buitengewoon goed geconserveerd bleef, verbaast me geenszins, als ik hoor dat het gebouw geruime tijd als christelijke tempel dienst heeft gedaan. Overigens heb ik op een dozijn andere plaatsen (genoeg) steenkappers en metselaars aan het werk gezien, om tot de conclusie te komen dat de ruïnes met de tijd van jaren nog wel in de breedte en de hoogte zullen groeien. Maar dan zeer, zeer langzaam. Zoals de sinaasappelbomen op de Palatino. Naast de Curia houden twee arbeiders zich onledig met volmaakt zwart slijk uit een put te halen door middel van een grienende houten windas. Emmer na emmer. Iedermaal rustig wachtend tot de derde man in de rioolgewelven roept dat de maat (bijna) vol is. Dat onderhoudend werk is zeer normaal. Maar als ik aan de voet van de drie zuiltjes van de tempel van Vesta drie jongens met meetlat en andere benodigdheden van steenkappers bezig zie, dan bekijk ik toch met een achterdochtig oog al deze historische getuigenissen. Alhoewel ik hier (met een tekening van de reconstructie in de hand) het vermoeden krijg hoe een begrijpelijke handeling in zinloze ritus kan ontaarden. Er moet ooit in primitieve tijden op die plaats een vuur gebrand hebben dat bestendig onderhouden bleef ten gerieve van omwonenden. Vuur waarvan Vesta de verpersoonlijking werd. Naar het woord van de dichter Ovidius „een levende vlam". In een houten gebouw dat de cirkelvorm van de eerste Romeinse woonhutten vertoonde. Meermalen afbrandde en als tempel van steen en marmer herrezen. Waar vrouwen de vlammen aanwakkerden, terwijl de mannen hun tijd tussen arbeid en jacht verdeelden. Die dan ten slotte de taak aan de Vestalinnen overlieten. Kerngezonde schone maagden, te eeuwigen dage het zuiverend vuur ter ere van de godin onderhoudend. Dag in dag uit bezig met rituele en liturgische bezigheden. Afgezonderd levend in een vochtig Atrium Vestae zonder enige omgang met mannen of zonder de minste vrouwelijke coquetterie. Gedurende de dertig jaar van hun dienst. Bedreigd door de geselroede of een gruwelijke dood bij iedere tekort-

koming van hun verheven, vurige plicht. Enzovoort. Enzovoort. En ik vraag mij af of er misschien binnen twee of drieduizend jaar ergens bij een druk kruispunt van Rome een Vespa-tempel zal gereconstrueerd worden. Op de plaats waar nu een service station staat. En waar frisse jongens de onovertrefbare benzine van „Supercortemaggiore" verkopen.

CAPITOLINO

De trappen van het Capitool kunt ge b.v. beklimmen om het fraaiste stadsplein ter wereld te bereiken en dat door all-round man Michelangelo ontworpen werd. Of om u ook eens te laten begroeten door de vriendelijke keizer Marcus Aurelius, ongewapend en vroeger nog mooier door een laagje goud. Om in het Capitoolmuseum (links) de bekende Galliër (met ingezet stuk in neus en knie) te zien sterven op zijn ovale schijf. In een achtkantig zaaltje rondom de (van alle kanten even) attractieve Venus Capitolina te gaan draaien en prompt door een woedend suppoost verjaagd te worden tot achter een fluwelen koord. Of om aan de overkant (rechts) in het Senatorenpaleis, thans stadhuis, de bronzen (Etruskische) wolvin met Remus en Romulus te strelen, en die door ontelbaar veel lenzen en flitslampen vanuit alle hoeken beknipoogd wordt. Om buiten een èchte wolvin omstreeks 12 uur met een stuk vlees in haar muil heen en weer te zien lopen. Om de paartjes te keuren die pas getrouwd het stadhuis verlaten en zich glimlachend op de trappen laten fotograferen. Of ten slotte om gewoonweg achter de gebouwen op een bank in de zon te zitten bij de ballustrade. Links in de diepte het Forum. Vlak voor u de Palatijnse heuvel met tussenin het Colosseo en rechts de roze bakstenen massa's van de Termen van Caracalla. Dan komt er b.v. een bende jongemeisjes voor uw neus over de leuning hangen. Ze hebben mooie kuiten en lelijke ladders in hun kousen. En ge zoudt willen roepen: Ga uit mijn zon. Maar dat doen ze nogal vrij spoedig zonder uw bevel. Dan een man

die zich in het volle licht belachelijk maakt met twee camera's en een flitsapparatuur op zijn buik. Twee hoogbejaarde dames met herenschoenen, die de bank naast u ontruimen. En zo plaats maken voor een fleurig, jong paartje. Het meisje heeft ongeschonden fijne kousen en glimmende zwarte schoenen. Eén meter naar links tussen de struiken ziet ge de drie zuilen van het tempeltje van Castor en Pollux. En daartussen op het kiezel een klein, klein mollig meisje met een wit hoedje. Zij lacht naar de zon. In deze kinderlach schuilt de eeuwigheid, denkt ge dan. De voortzetting van ons geslacht. Geen steen, geen marmer, geen berg van goud, niets weegt hiertegen op. Dat staat zo onwrikbaar vast als de Capitolino te Rome.

A. Romein-Verschoor

EEN MEESTERWERK?

Giuseppe Tomasi di Lampedusa: *De Tijgerkat* Siciliaanse roman. 1959. Van Loghum Slaterus, Arnhem.

Al sinds jaren reikt de Groene regelmatig de onderscheiding van „Boek van de Maand" uit. Aangezien men moeilijk kan verwachten, dat een betrekkelijk klein taalgebied 12 meesterwerken per jaar zou opleveren, is daar ook nog al eens een vertaling bij. De jury kan dan o.i. echter wel de eis stellen, dat het een werkelijk uitzonderlijk boek is en dat het in een onberispelijke Nederlandse vorm wordt aangeboden. Is dat hier het geval? Ik tik niet zonder enige aarzeling dit vraagteken neer, want niet alleen biedt de onderscheiding van De Groene daar al een garantie voor, maar in haar oordeel verwijst de jury naar 25 bladen, die van „een meesterwerk" spraken en op het stofomslag wordt Het Algemeen Handelsblad geciteerd, dat

schreef: „Het belangrijkste boek, dat sinds het begin der eeuw in Italië is verschenen". Het werd bovendien in Italië bekroond met de *Premio Strega* en al in vele talen vertaald: ik las o.a. een jubelende bespreking van een Amerikaanse editie in de *New York Herald Tribune*.

Wat wil ik dan met mijn vraagteken tegenover dit alles? Maar het was juist dit juichkoor der recensenten, dat mij mijn grote teleurstelling bereid heeft, toen ik in gespannen verwachting naar dit boek greep. Daarom is het meer de vraag achter de vraag die mij boeit. De vraag: is dit werkelijk een goed, een groot boek, een meesterwerk; de vraag er achter: waarom wordt er dan een meesterwerk van gemaakt?

Bij de beoordeling van een boek-in-vertaling past enige restrictie, wanneer men tot het oorspronkelijk geen toegang heeft. Van sommige onbegrijpelijke of onduidelijke passages valt niet uit te maken of ze in het oorspronkelijk gelezen niet doorzichtig zouden worden.

Het beoordelen van een vertaling is een stekelig, tijdrovend en ondankbaar werk. Komt de recensent tot een gunstig oordeel, dan kan hij dat ten minste in enkele zinnen tot zijn recht laten komen. Heeft hij bezwaren, dan is hij fatsoenshalve niet verantwoord zonder vrij uitvoerige documentatie, want het gaat niet aan op grond van de enkele fouten, die vrijwel iedere vertaling bevat, tot een generaliserende veroordeling te komen.

De vertaling van *De Tijgerkat* lijkt — voor zo ver zich dat zonder vergelijking met het oorspronkelijk laat beoordelen! — niet onder de middenmaat te liggen en zal mogelijk ook geen eenvoudige taal zijn geweest. Toch hadden m.i. juist die recensenten, die het boek tot de literaire unica rekenen, wel bezwaar moeten maken tegen de wijze, waarop het boek, om een modeterm te gebruiken, in het Nederlands „gebracht" werd.

1e. bevat het de gebruikelijke slordigheden van vertalers, die niet voortdurend op hun hoede zijn, zoals op blz. 160, waar sprake is van de wederzijdse minach-

ting van kruidenzoekers en tandartsen, waar kennelijk „kiezentrekkers" bedoeld moeten zijn of op dezelfde blz. waar tot scheldwoorden verworden beroepsnamen worden opgesomd: kruier, schoenlapper, banketbakker, wat in het Nederlands niet opgaat. Wij zouden er woorden als tinnegieter, trosknecht, kruidenier of dragonder voor in de plaats moeten zetten.

2e. zinsbouw (misbruik van participia en woordgebruik komen niet overal los van het latijnse taaleigen, b.v.: de nooit gegeten wordende . . . taarten, gebrek aan proteïne in de voeding (eiwitarme voeding), infatuatie (inbeelding), ambrosiaans (?) optimisme of S. Pietro en S. Francesco Saverio voor de Sint-Pieter en Sint Franciscus Xaverius.

3e. De goedwillende lezer, die het boek aandachtig leest — aandachtiger dan de juryleden van het Boek van de Maand — zal voortdurend vraagtekens in de marge zetten, omdat de tekst niet alleen vaak onklaar en stroef, maar herhaaldelijk volkomen onbegrijpelijk is. Wij merkten al op, dat wij hier niet scherp kunnen onderscheiden tussen het tekort van de tekst en van de vertaling. Eén oorzaak echter komt stellig voor rekening van de laatste. De schrijver immers heeft terecht aangenomen dat zijn gemiddelde Italiaanse lezer de feiten en verhoudingen, die leidden tot de eenwording van Italië in de jaren rondom 1860, vertrouwd zijn en zij dus evenmin moeite hebben met namen en begrippen als Garibaldi, Mazzini, Crispi, Via Condotti, Aspromonte, de opstandelingen van Basilicata en Terra di Lavoro, het Plebesciet e.t.q. als wij met Heiligerlee, de Vader des vaderlands, de pacificatie van Gent of de Watergeuzen. Maar de uiterst summiere inleiding van de vertaling en de even summiere noten achterin laten de niet-Italiaanse lezer omtrent dat alles en tal van toespelingen in het duister. En dat te meer, omdat deze beknopte opmerkingen omtrent de geschiedenis dier bewogen jaren zich geheel aansluit bij de wel zeer eenzijdige voorstelling, die de schrijver ervan in zijn boek oproept.

Maar zo de vertaalster ons al met een ruimer notering beter wegwijs had gemaakt en in een bredere inleiding

de lezer had uiteengezet wat het verloop en de betekenis van de gelijktijdige burgerlijke en nationale revolutie en zijn gedeeltelijke frustrering in de „achtergebleven gebieden" van het zuiden is geweest en waarom prinsen van Lampedusa toen en nu daar zo op reageerden en reageren als de held van het verhaal en zijn biograaf, dan nog zouden niet alle vraagtekens uit de kantlijn verdwenen zijn. Die vraagtekens komen voor rekening van de schrijver en zijn „meesterwerk".

Die schrijver, man van de wereld, zoals een prins van Lampedusa betaamt, een tikje cynisch, niet zonder humor, met een sterk aristocratisch zelfbesef, heeft zijn boek geschreven vanuit een kennelijk gevoel van verwantschap met zijn held: zijn overgrootvader. Hij ziet die held als zijn eigen „über-ich" en duidt hem graag aan met heraldische symboliek als De Tijgerkat of spreekt van de leeuwennatuur van de bijzonder forse, bijzonder knappe aristocraat-tot-in-zijn-vingertoppen. Hij *beschrijft* hem als een man van „hevige woedeaanvallen" en „belangeloze goedheid", en nog een reeks andere eigenschappen, die aan het „gisten van Germaanse kiemen" in het bloed van de „aristocratische Siciliaan" worden toegeschreven: „een autoritair temperament, een zekere morele onbuigzaamheid en een hang naar abstracte ideeën, die in de moreel slappe *habitat* van de Palermitaanse society respectievelijk veranderd waren in grillige heerszucht, voortdurende gewetenswroeging en minachting voor zijn verwanten en vrienden, die, naar zijn mening, afdreven in de bochten van de trage, formalistische Siciliaanse rivier". Een man die bemind en geëerbiedigd wordt door zijn personeel en „zijn" boeren om zijn grootmoedigheid, een wijs man met grote levenservaring en ironisch bespiegelaar van het leven zoals dat zich om hem heen voltrekt en een amateur-astronoom van ook door vakmensen gewaardeerde bekwaamheid.

Maar wat krijgen we van dat alles te *zien*?

Ik weet niet of „schrijver"s voorvader in werkelijkheid een begaafd wis- en sterrenkundige is geweest, maar ik word daar in ieder geval niet van overtuigd door de mededeling, dat hij twee kleine planeten ont-

dekt had, dat „de schroeven, moeren en knoppen" van zijn telescopen „ongeschonden bleven" onder de lichte aanraking van zijn staalsterke handen of door diepzinnige overpeinzingen bij de aanblik van de sterren als deze:

> „De ziel van de Prins verlangde vurig naar die onaantastbare, onbereikbare sferen, die vreugde gaven zonder er iets voor terug te vragen; even-als vele andere malen gaf hij zich over aan droombeelden en verbeeldde hij zich, dat hij weldra in die koude uitgestrektheden zou kunnen zijn, als zuiver intellect, gewapend met een notitieboekje om berekeningen te maken: heel moeilijke berekeningen, maar die altijd weer terugkwamen. „Zij zijn de enige zuivere, de enige eerlijke personen", dacht hij op zijn aardse manier."

Ik weet niet of de echte prins van Lampedusa zich werkelijk gekenmerkt heeft door een „leeuwennatuur" (van de heraldische leeuw dan, want de „koning der dieren" is toch eigenlijk een soort grote poes), maar wat we hier te zien krijgen is een man, die tot bij zijn vijftigste jaar zijn rol gespeeld heeft als pair en hoveling van het door-en-door rotte koninkrijk Napels en Sicilië en trouw paladijn van zijn gedegenereerde koningen, zij het dan met een ironische glimlach om zijn zelfbesef hoog te houden.

Ik weet niet of de echte prins van Lampedusa als een „leeuw" zijn koning, of als hij die al persoonlijk verachtte, dan te minste als een ware rijksgrote de legitimiteit verdedigd heeft, maar wat we te zien krijgen is een man, die zich het leven wel laat smaken, nu eens schelmskinderlijk en dan weer quasi-wijs berustend omdat toch altijd „alles bij het oude blijft", met een huiskapelaan aan zijn zijde om zijn astronomische sommetjes uit te rekenen en zijn geweten te beheren, een man, die in de verwarring der tijden met grote listigheid en alles behalve „morele onbuigzaamheid" naar twee kanten een mooie rol speelt: de filosoof-landedelman, die het beneden zich acht zijn goederen efficiënt te beheren maar in slordige luxe leeft van wat zijn stinkende boeren hem opbrengen, de passieve legiti-

mist, die lacht om de paniek van zijn soortgenoten bij de inval van Garibaldi en zijn roodhemden en hun domme pogingen tot verzet, de hooghartige verachter van de revolutionairen met hun „hebzuchtig hart van liberaal" en de slimmeling, die wel door heeft, dat het er om gaat op tactische wijze een aantal van de „vernieuwers" ook op het kussen te wippen en die daarom in superieure onverschilligheid zijn innemend-amorele en berooide neef een handje helpt om via een speelse meeloperij met de Garibaldianen en een huwelijk met de beeldschone dochter van een liberale parvenu althans te zorgen dat voor hem „alles bij het oude blijft". Alles natuurlijk met grote innerlijke weerzin tegen mensen, die geen rok kunnen dragen en een wijze en melancholieke glimlach om de vergankelijkheid van alle aardse dingen.

Sinds enige jaren voert een Noord-Italiaanse architect Danilo Dolci een hardnekkige strijd om enige verbetering te brengen in het voor-middeleeuws levenspeil van die gedeelten van Sicilië, die afzijds liggen van de wegen, waarlangs een jaarlijks aanzwellende toeristenstroom het prachtige eiland binnenvloeit. Aanvankelijk reageerde de overheid op dat „schandaal maken" met een strafproces, maar Dolci's taaie volharding heeft nu bereikt, dat er in 1953 een uitvoerig rapport van een parlementaire commissie verscheen over de armoede en ellende in Zuid-Italië. En juist nu de schok, die dat rapport in de publieke opinie had teweeggebracht, is uitgewerkt, is er een congres georganiseerd van hygiënisten, artsen, sociologen en architecten in het stadje Palma di Montechiaro, een van de ergste gevallen uit het parlementaire rapport en . . . gesticht in 1637 door Carlo Tomasi, d.w.z. het prototype van het stadje Donnafugata uit *De Tijgerkat*. De beschrijving, die in het boek van het stadje gegeven wordt, zou nog onveranderd in de verslagen passen van de journalisten, die het congres bezochten:

> „Gezien in het loodkleurig licht van half zes in de ochtend was Donnafugata verlaten en triest. Voor elke woning hoopte de afval van de mise-

rabele tafels zich langs de melaatse muren op; bibberende honden snuffelden erin met altijd teleurgestelde begerigheid. Een enkele deur was al geopend en de stank van de opeengehoopte slapenden verspreidde zich over de straat; bij het schemerlicht van de pitjes bekeken de moeders nauwkeurig de door trachoom aangetaste oogleden van de kinderen: zij waren bijna allen in de rouw en verscheidene waren de vrouwen geweest van die stakkers, waarover men in de bochten van de ezelpaadjes struikelt. De mannen, de houweel vast omklemd, gingen uit om te zoeken of iemand, als het God behaagde, hun werk wilde geven; algehele stilte of wanhopige kreten van hysterische stemmen; van de kant van Santo Spirito begon de tinnen ochtendschemering zich over de loodkleurnge nevels te verspreiden. Chevalley (een ambtenaar van de nieuwe centrale regering) dacht: „Deze toestand kan niet voortduren; onze administratie, die nieuw- vlot en modern is, zal alles veranderen". De Prins was somber: „Dit alles moest niet kunnen voortduren; toch zal het voortduren, altijd; het menselijk „altijd" wel te verstaan, een eeuw, twee eeuwen, en daarna zal het anders zijn, maar slechter. Wij waren de Tijgerkatten, de Leeuwen, die ons zullen vervangen zullen de jakhalzen, de hyena's zijn; en wij allen, de tijgerkatten, de jakhalzen de schapen, zullen voortgaan met ons zelf te beschouwen als het zout der aarde."

Het is duidelijk, dat de achterkleinzoon het Donnafugata van nu aanziet met diezelfde gerieflijke en van alle ingrijpen ontslaande somberheid als hij zijn overgrootvader van een eeuw eerder in de mond legt. Er is ongetwijfeld een grote mate van verwantschap tussen de schrijver en zijn held. Die verwantschap, een zeker gevoel voor sfeer en een middelmatig beeldend vermogen stellen hem in staat een niet onvermakelijk beeld op te roepen van de beminlijke opportunist, die zijn voorvader wel geweest kan zijn.

Daarmee had dit een boeiend en gaaf boek kunnen

worden, wanneer het opgezet was als een ouderwetse schelmen- of avonturenroman met de ondernemende neef in de hoofdrol. Maar daarbij stonden twee dingen in de weg:

1e. de familiale heldenverering en de sociale tradities van de schrijver, die hem noopten een op het volk terende adel als grootmoedige leeuwen en dappere tijgerkatten, maar een dito burgerij als hebzuchtige jakhalzen en laffe hyena's te zien.

2e. de sociale schijnheiligheid van de 20ste eeuwer, die geen armoede en verwaarlozing meer kan aanzien zonder een slecht geweten en ze daarom graag aan „eeuwige" en onveranderlijke oorzaken toeschrijft of zuchtend verklaart, dat iedere verandering gedoemd is een verslechtering te zijn. Vandaar de ethische saus, die de schrijver over zijn „bittere rijst" geschept heeft.

De echte schelmenroman is al sinds de 18de eeuw niet meer bestaanbaar. Daniel Defoe's *Moll Flanders* was misschien de laatste en dat is zelfs geen echte meer, wat een kostelijk boek het ook mag zijn. *De Tijgerkat* hoort tot het 20ste eeuwse verethiseerde genre met boeken als Munthe's *San Michele,* dat niet toevallig een soort gelijk succes had.

Juist in een zo arm en tegelijk zo rijk land als Italië kan men na Rerum Novarum niet meer over de grote en de kleine vossen in de wijngaard geschreven worden zonder een kwaad geweten, dat op zoek gaat naar een onaantastbare schulddrager. Zoals het op het stofomslag is samengevat: „Hoofdpersoon is Sicilië, het onveranderende en onveranderlijk eiland, met zijn landschap, dat niet het midden weet te houden tussen zinnelijke weekheid en helse hitte". In prachtige beelden roept de schrijver de tirannieke bekoring van het eiland op. Ik kan me voorstellen, dat een man als Danilo Dolci in zijn bittere strijd tegen deze geest van verheven berusting, tot platvoerse uitspraken komt als: „ik zou het toch wel eens met d.t.t. en een riolering willen proberen tegen die onveranderlijkheid en tyrannie!"

En het is de schrijver niet genoeg zijn eigen geweten te laten spreken, ook zijn held wordt met een als het

ware geantedateerd 20ste eeuws sociaal geweten uitgerust en keuvelt dus over sociale omstandigheden en de ideeën van Rousseau en discussieert in filosofische bespiegelingen met Proudhon en „een Duitse jood, wiens naam ik me niet herinner" over klassentegenstellingen en de „schuld" van het feodalisme.

Och, waarom heeft de prins van Lampedusa geen schelmenroman geschreven. Het zou misschien ook geen „meesterwerk" geworden zijn, maar toch in ieder geval nog wel een gezellig boek, dat geen ergernis behoefde te wekken.

Rest nog mijn tweede vraag: vanwaar de opgang die dit boek maakt? Men kan het zoeken in treffende episodes als deze:

> „Tancredi en Angelica dansten op dat moment voorbij, zijn gehandschoende rechterhand op haar taille, de armen gestrekt en ineengestrengeld en de ogen van de een gevestigd op die van de ander. Het zwart van zijn *frac* vormde met het roze van haar japon een zeldzaam juweel. Zij boden meer dan alle anderen de pathetische aanblik van twee heel jonge geliefden, die samen dansend, blind zijn voor elkanders gebreken, doof voor de waarschuwingen van het lot, terwijl zij zich verbeelden, dat hun levensweg altijd zo glad zal blijven als de vloer van de salon; zij weten niet, dat zij acteurs zijn, die een regisseur de rollen van Romeo en Julia laat spelen, zonder hen te waarschuwen voor de crypt en het vergif, die toch in de tekst aanwezig zijn. Geen van beiden waren zij goede mensen, allebei waren ze berekenend en vol geheime plannen; maar beide waren zij lief en ontroerend, terwijl hun niet doorziene, maar naieve ambities verdoezeld werden door de woorden van speelse tederheid, die hij haar in het oor fluisterde, door de geur van haar haar en door de wederkerige omstrengeling van hun lichamen, die eenmaal zouden moeten sterven."

Maar de vertedering om zo'n bekoorlijk-weemoedig scenetje is symptomatisch voor de grote vertedering

van onze cynisch-sentimentele eeuw voor het ancien regime, voor de tijd van het ware „zoete leven", dat met alle luxe, die de hedendaagse techniek oplevert niet terug te toveren is. Want één ding is niet „bij het oude gebleven": de elite van nu (de „jakhalzen en hyëna's" en hun nakomelingen) voelen zich niet langer „het zout der aarde" en daarom hunkeren we terug naar de tijd, toen „we" — want we identificeren ons altijd met de heren en niet met de knechten van het verleden — onbekommerd in de tyrannieke almacht van het klimaat van Sicilië geloofden en in de gelijkheid-voor-God van alle mensen, in de menselijke waardigheid van een man die een frak kon dragen, in het savoir-vivre, dat in de pink van een markiezin zetelde, in de beschaving van de grondheerslavenhouder, die porcelein verzamelde en met zijn „elite" renpaarden sprak en . . . in de korstjes van pasteien.

Ik geloof, dat daarom uiteindelijk een boek als *De Tijgerkat* evenveel enthousiaste bewonderaars als *Gone with the Wind* vindt en dat pas als er een film van gemaakt is, enkele daarvan zullen ontdekken, dat meesterwerken toch uit ander hout gesneden zijn.

C. Verburg-Brinkman

M. NIJHOFF, LEVEN EN LITERATUUR

In een oud dagboek bladerend, kwam ik een verslagje tegen van een lezing, door M. Nijhoff op 26 januari 1938 gehouden voor de Leidse studenten. Dit relaas, waarvoor ik op de avond in kwestie geen notities maakte, maar waartoe ik een dag later, uitsluitend voor eigen genoegen, de lezing uit mijn herinnering min of meer trachtte te reconstrueren, kan misschien iets meedelen over de aard van een dergelijke avond, al kan men de niet meer op te roepen sfeer ervan hoogstens afleiden uit de geest die Nijhoffs woorden kenmerkt — althans voor zover deze door een 2ejaars-studente-Nederlands begrepen en vastgelegd kon worden — en uit de denkbare weerklank daarvan onder de toehoorders.

Wat dit laatste aangaat: in het overwegend „intellectuele" van de voor-oorlogse Leidse akademische wereld zal Nijhoff zich wellicht gevoeld hebben als een verteller, die gezeten volwassenen nog eens komt confronteren met een sprookje uit hun jeugd, dat zij dan met een welwillende maar superieure glimlach aanhoren. Inderdaad heb ik achteraf naast uitingen van warm enthousiasme, enkele opmerkingen opgevangen van mensen die zich een beetje bekocht voelden, omdat zij iets verwacht hadden waar „meer inzat". Maar sprekers broeder in Apollo de hooggeleerde Van Eyck was het met deze lieden niet eens.

Van hier af citeer ik dus het dagboek.

27 januari 1938

Heb weinig tijd, maar wil toch even het volgende vastleggen. Gisteravond hield Nijhoff (Mr. M. Nijhoff uit Utrecht, de dichter) een lezing voor onze faculteit, waarbij alle studenten, ook van andere faculteiten, toegang hadden. Zoals te verwachten viel, was er veel belangstelling voor.

Toen alle studenten-toehoorders in het Klein-Audi-

torium een plaats gevonden hadden (de laatst-binnenkomenden met enige moeite), kwam de spreker binnen, begeleid door hoogleraren en het studenten-bestuur van de Litteraire faculteit. Op de voorste rij namen behalve Nijhoff de professoren J. Huizinga, N. van Wijk en Jan de Vries plaats; op de voorste der dwarsbanken de professoren Kloeke en Van Eyck.

Na een korte toespraak van de (student)-faculteitspraeses — pedant en kennelijk uit het hoofd geleerd — beklom Nijhoff de preekstoel (ja, want dat is het precies, in dat Klein-Auditorium) en begon. Na het zelfverzekerde optreden van de student deed de ontwapenende eenvoud van Nijhoff des te sympathieker aan. Hij sprak rustig en men luisterde geboeid.

Eerst stipte hij even de moeilijkheid aan, voor zijn lezing een titel te vinden: „een veelzeggende titel die zo weinig mogelijk zei." Hij had die tenslotte gevonden in „Leven en Literatuur". De lezing had tot kern een gesprek dat volgens zijn zeggen werkelijk had plaats gehad.

Hij was deze zomer in zijn zomerhuis in Zeeland. Op een morgen gaat[1] hij zoals gewoonlijk naar het strand. Wanneer hij dat doet, draagt hij niets anders dan een badpak, een flanellen broek en een gehaakt mutsje; over de schouder een handdoek. Achter zijn oor steekt hij een sigaret. Hij roept „dag" tegen de werkster en trekt de deur achter zich dicht. Na een paar minuten kijkt hij even om, zoals hij *altijd* doet wanneer hij weggaat: het witgepleisterde huisje ligt er zo aardig aan de voet van een duin.

Aan het eind van de weg groet hij de verkoopster in de snoeptent — en loopt door. Op het strand gekomen, trekt hij zijn broek uit, zet het mutsje af, legt de sigaret in het mutsje en hij gaat in zee.

Als hij er uit komt, draaft hij wat heen en weer op het strand om op te drogen. Dan gaat hij languit in het warme zand liggen, vóór zich niets dan zee, boven zich de blauwe lucht. Geen vogels, ook geen andere mensen.

Na een tijdje wordt hij wakker en ziet dan dat hij

vrij lang geslapen moet hebben, want de boot die eerst helemaal rechts te zien was, keert hem nu nog slechts verwijtend de achtersteven toe — helemaal links. Bovendien schijnt de koffiemaaltijd al voorbij te zijn, want op het strand van de nabije badplaats verschijnen al hier en daar moeders met kinderen, kruiwagentjes, schopjes en emmertjes.

Toch kan hij niet opstaan, door een gevoel van zwaarte.

Maar dàn wordt zijn aandacht opeens getrokken door een oude heer met grijs haar, die hij daar al meer gezien heeft, en meestal in het gezelschap van een veel jongere vrouw, die zijn dochter had kunnen zijn. Hij is net zo gekleed als hijzelf, alleen heeft de oude heer in plaats van het mutsje een wandelstok, ja, nota bene, een wandelstok op het strand, maar verder óók een badpak, óók een flanellen broek, óók een handdoek over de schouder.

Op enige afstand van N. houdt de heer halt, plant zijn wandelstok in het zand, laat daaraan zijn zakdoek wapperen en gaat er bij zitten. N. meent dan in het profiel van de oude heer gelijkenis te ontdekken met dat van zijn vriend Roland Holst. Met de sigaret achter zijn oor gaat hij op hem af, en ofschoon hij in zijn broekzak een doosje lucifers heeft, vraagt hij de vreemdeling om vuur.

„Neen, het spijt mij," is het antwoord, „lucifers heb ik niet, maar hebt u misschien een sigaret voor mij? Als ik aan 't strand ben, moet ik altijd roken."

„Welzeker," zegt N., haalt de sigaret van achter zijn oor te voorschijn en reikt hem deze over.

„Ach, maar nu heb ik er toch nog niets aan," zegt de ander, „want ik heb geen vuur."

Maar dan haalt N. zonder aarzelen zijn doosje lucifers uit zijn broekzak en biedt het hem aan. De onbekende schijnt het vreemde van het geval niet op te merken en steekt zijn sigaret aan — waarna hij het doosje lucifers in zijn eigen broekzak laat glijden.

En zó komt hij met die oude heer tot het bedoelde gesprek. De heer blijkt bankier te zijn, en N. vertelt, enigszins beschaamd, dat hij schrijver is — ja, nog er-

ger: *dichter.*

Zij vergelijken elkaars leven. N. fantaseert hoe hij zich het bankiersleven voorstelt, — hetgeen de ander de uitroep ontlokt: „Houdt u nu alstublieft op, ik zou nog heimwee krijgen!" De bankier vertelt dat hij maar tijdelijk in Zeeland is, om te kijken naar zijn in aanbouw zijnde landhuis. Zijn vrouw kon niet meekomen, had het te druk, verwachtte een kleinkind. Hij woonde nu zolang in een padvinderstent — besteld bij Carl Denig in Amsterdam. Hij had plezier in dat primitieve leven, dronk graag uit een veldflesbekertje en maakte zijn strobed even keurig op als vroeger in zijn militaire diensttijd.

Nijhoff vertelt van zijn eigen leven, dat zo ongebonden is en toch gebonden; van de geringe verdienste die het dichten oplevert: hij kan er zijn sigaretten nog niet van betalen.

Daaruit maakt zijn metgezel op, dat hij dan ook nog wel iets anders doet dan dichten. En zo van het één op het ander komend, stelt N. de vraag, of de bankier, als het bankieren zo weinig opleverde dat hij al zijn vrije tijd moest doorbrengen b.v. met timmeren òm te kunnen blijven bankieren — tòch nog bankier zou willen blijven.

„Ja zeker, zou ik bankier blijven. Zonder bankierzijn geen vacantie, en zonder vacantie geen zomerhuis, en zonder . . ." (maar wat hij er nog aanplakte is mij ontschoten).

Tenslotte kan de bankier het niet nalaten te zeggen: „Ik geloof eigenlijk dat u een Zigeuner bent."

N. vraagt waarom.

„In de eerste plaats omdat u eerst om vuur vraagt en later lucifers te voorschijn tovert uit een broekzak waarin ze blijkbaar eerst niet waren . . ."

N. aarzelt met wat hij antwoorden zal. Zal hij de ander in die waan laten en zich toverkunst laten aanleunen? Of moet hij zeggen dat het vragen om vuur . . . Maar dan hoort hij zichzelf al zeggen: „Ach, dat was maar een aardigheidje. Ik had behoefte om met iemand te praten, ik zag u, u leek op iemand die ik ken en zo kwam ik er toe . . ."

„O," is het antwoord, „verontschuldig u maar niet, dat bewijst des te meer dat u een Zigeuner bent: het menen te zien van gelijkenissen staat ook in verband met handlezen en waarzeggen. Overigens is het ook helemáál niet zo gek dat ik u een Zigeuner noem. Zigeuners houden zich bezig met het lappen van ketels en het voorspellen van de toekomst. Ik wil u er even op wijzen, dat ketels lappen en toekomst-voorspellen niet zo ver uiteen liggen als men denken zou. Mensen die alles weten wat er nog komen moet, hoeven niets meer te zien, niets meer te weten te komen. Waartoe zouden ze zich druk maken? Alles is voor hen een open boek: lap daarom ketels en eet. Dichters zien ook meer dan andere mensen, dat is voor hen belangrijker dan ieder streven in de maatschappij; daarom „lappen ze ketels" — of doen iets anders — en eten daarvan, maar het eerste is belangrijker voor hen, het eigenlijke leven."

Ze zijn intussen opgestaan en begeven zich in de richting van de plek, waar de bankier het landhuis laat bouwen.

N. vertelt dat hij een „lezing moet maken" voor de studenten in Leiden.[2] Het komt hem aardig voor, daarin hun gesprek te pas te brengen.

„Als u dat doet," zegt de bankier, „zal ik u maar niet mijn naam zeggen. Trouwens, als u die beslist zoudt willen weten, zoudt u er gemakkelijk achter kunnen komen. Ik ben bankier. En *hier* is mijn huis."

Dat is zeer voorbarig gezegd. Muurtjes ter hoogte van nog geen meter verheffen zich zonder er enig blijk van te geven een huis te moeten worden; houten omtrekken van toekomstige deuren of ramen schijnen zonder enige steun te verrijzen — men zou bang kunnen zijn ze elk ogenblik te zien omvallen.

Op enige afstand zit, in een ligstoel, een jonge vrouw, dezelfde waarmee N. de bankier al enige malen gezien heeft. Zijn metgezel heeft N.'s blik gevolgd en zegt ter opheldering: „Mijn tuinarchitecte — uit Wageningen."

Dan vraagt hij N., even te wachten. „Ik ben u iets schuldig: een sigaret." Hij gaat, en N. hoort vragen:

„Wie is dat?" „Ik weet het niet," is het antwoord.

Even later komt de bankier terug met een zilveren sigarettenkoker en biedt N. een sigaret aan. N. haalt vanonder het strakgespannen wit-zijden lintje één van de geurige staafjes — voorzichtig, om het papier niet te kreuken.

Op de terugweg naar huis is hij in gedachten verzonken. Opeens schrikt hij op, keert zich om en loopt een eindje terug: hij heeft vergeten te groeten bij de snoeptent. Deze „tent" is een oude badkoets, waarvan één wand omhoog geslagen is en als schaduw-gevende luifel dienst doet.

Bij de tent gekomen gaat hij naar binnen. „Ik kom vandaag eens binnen," zegt hij tegen de Zeeuwse verkoopster, met haar kap en oorijzers. „Zo," zegt ze. „Doe de deur dicht. Het stel walmt."

Het „stel" is een petroleumtoestel, waarop *altijd* water staat te koken.

„Ik zou graag een kopje thee drinken," zegt N.

Zij haalt de ketel van het vuur, en N. benut de gelegenheid om er zijn sigaret bij aan te steken.

De sigaret brandt — en hij rookt . . .

Na de pauze las N. enkele van zijn gedichten voor, o.a. „Het veer", Florentijns jongensportret", „De moeder de vrouw", en tenslotte het langere gedicht „Awater".

Hij eindigde met een „ik dank u," waarop hij naar beneden wilde komen. Maar Professor Van Eyck gaf hem een wenk nog even te blijven staan en sprak een slotwoord. Hij merkte o.m. op, dat het voor velen misschien nog niet glashelder was waarom de titel van de lezing juist „Leven en Literatuur" moest zijn, maar hij spoorde dezulken aan, nog eens goed over de lezing na te denken. Dan zouden zij gaan inzien dat het toch heus glashelder was. „Ik moet overigens wel opmerken," zei hij, „dat Zigeuners niet alleen ketels lappen en de toekomst voorspellen, . . . *ze stelen ook kippen.*" (Gelach).

Maar Nijhof behield het laatste woord, door er tegen

in te brengen dat de Zigeuners oorspronkelijk de kippen hebben meegebracht, en dat zij dus niets anders doen dan hun eigendom terugnemen . . .

1 Het dagboek gebruikt tijdens de vertelling de o.t.t., misschien in navolging van de spreker zelf (hetgeen ik mij niet meer herinner). De 1e pers. werd uiteraard veranderd in 3e.
2 Oorspronkelijk zou de lezing nl. reeds in november 1937 gehouden worden.

Anthonie Donker

POEZIEKRONIEK

Gissend naar Lucebert

Poëzie is de uitkomst van een onverbiddelijk spel. Dit spel der verbeelding wordt gespeeld met de taal maar waar het om gaat is onverbiddelijke ernst, er wordt gespeeld om het ware gezicht der dingen. De verbeelding voegt niet een fraai beeld aan de werkelijkheid toe, zij voegt er werkelijkheid aan toe: meer werkelijkheid dan er in onze voorstelling tot nog toe was, meer dan er te zien was. Door en in het beeld wordt de kern, het wezen zelf van de werkelijkheid zichtbaar.

Lucebert is onbetwistbaar een dichter, in zijn nu al talrijke bundels speelt zich deze doordringing van de werkelijkheid tot op haar kern op menige plaats zelfs onthutsend helder af, maar op vele andere plaatsen kan de gewone lezer waartoe ik mij rekenen wil, niet meekomen of er niet in komen, hij blijft buiten het spel, en kan daardoor niet uitmaken of niet meemaken hoe en of daar in de werkelijkheid wordt doorgedrongen, het ware gezicht der dingen wordt dan voor hem in de dichte menigte der woorden niet waarneembaar. Hij moet dan op zijn minst van een oordeel afzien of, voorzover hij meent hier evenmin als in andere hem

ter harte gaande zaken geheel van een oordeel te hoeven afzien, luidt dit oordeel: hier wordt in de werkelijkheid der dingen doorgedrongen op een wijze die wat hem aangaat niet terugkaatst naar de lezer. Deze lezer wordt dan niet anders gewaar dan een strijdgewoel of een straatgewoel van woorden, hij bespeurt alleen voorzover hij kan nagaan ordeloze woordbewegingen, zij trekken in menigten onsamenhangend op, er klinken onverstaanbare kreten en uitroepen uit op maar door de woelige samenscholing ziet hij niet heen.

Wij willen echter aannemen dat die verzen, die wel tot de lezer doordringen, (d.w.z. waarin hij de dichter tot het wezen der werkelijkheid ziet doordringen en het ware gezicht der dingen onthuld ziet) niet mogelijk zouden zijn geworden zonder die andere met hun in zijn ogen ordeloze bewegingen. En ook in deze laatste wordt hij soms opeens enkele ogenblikken een verheviging en verhelderi:g gewaar die met een verbijsterende zekerheid op een doel afschiet, zoals men in donker woelend water soms een witte vis verschieten ziet. Allicht dat men zonder dat donker woelend water nooit die witte vis gezien zou hebben, maar vaak genoeg voelt men zich of men in die woelingen en wielingen der woorden dreigt te verdrinken, dan gaat men er zelfs in teloor zonder de witte vis gezien te hebben. Ik wil nog aannemen dat men er meer voor wagen moet, of een andere zwemslag aanleren of een andere ademhaling om het langer onder water uit te houden, maar wie zal een drenkeling verwijten dat het aan hem ligt als hij verdrinkt, voor deze blijft het in elk geval een theoretisch verschil of dat aan hem ligt of aan het water, de nood vraagt niet waaraan het ligt maar is een zaak van to be or not to be.

Nu lijkt de experimentele poëzie vaak niet een rationele zaak van to be or not to be maar een irrationele van to be *and* not to be, en inderdaad kan men zich in het raadselachtige leven zo dubbelzinnig gevoelen en kan dan ook de uitdrukking daarvan, in taal, in poëzie, even dubbelzinnig worden. In die gevallen, waar deze dubbelzinnigheid in de taal op de lezer wordt overgedragen kan deze zich letterlijk daarmee

verenigen, juist de onophelderbare zin kan aan het onopgehelderde leven bij uitstek beantwoorden, meer dan datgene waarvan de zin onomstotelijk vaststaat. De raadseltaal is de vreemde werkelijkheid nabijer als de zin ervan een onopgehelderde aanwezigheid lijkt te zijn, maar dit is weer iets heel anders dan een niet op te helderen afwezigheid van zin.

De zaak der poëzie valt nooit definitief uit te maken, persoonlijke en generatieverschillen leveren verschillende antwoorden en reacties op, bovendien hebben alle grote voorbeelden van raadseltaal, de sfinx en het orakel van Delphi nooit het raadsel prijsgegeven of zij wartaal of ware taal spraken, zodat men slechts kan afwachten of raadseluitspraken door de tijden indruk blijven maken of gaan maken, en als de tijd van afwachten aan een kort mensenleven ontbreekt, daarover slechts gissingen en veronderstellingen kan wagen.

Mijn veronderstelling is dat veel experimentele poëzie donker woelend water blijft waarvan men ook later zal volhouden dat de witte vis er zich niet in vertoont. Maar dat andere experimentele gedichten als een duistere nachthemel zijn waarin men eerst geen, dan enkele sterren en tenslotte soms een wemelend en duizelend zich verdiepende veelheid van lichttintelingen gewaarwordt. Men beleeft dat het sterkst op zee, dus als men zich op de donkere wateren ingescheept heeft en erop meedeint. Want men moet zich liefst zo merkbaar mogelijk in de beweging van het leven bevinden, in de onbepaalbare existentie en niet in de bepaalde gefixeerde existentie der afspraken, conventies en vooroordelen, om de „ruimte van het volledige leven" gewaar te worden.

Is men hiertoe bereid, dan ziet men Luceberts verzen bij alle onopgehelderdheid toch telkens overduidelijk hun fascinerende en suggestieve bewegingen maken in de richting van het zo met voorliefde wijkende, en door ons met voorliefde ontweken, ware gezicht der dingen. Het is de geheime kracht van de beeldspraak, dat zij in poëzie deze bewegingen zo snel en radicaal verheldert. Beeldspraak is een afdaling naar de kern der dingen in de diepte van het bestaan als langs snelle

afkortingen, steile raccourcis aan een berghelling, de taal snelt er als het ware zijn doel als een gems langs tegemoet, veel radicaler dan ooit mogelijk is met de motorische kracht van het verstand die de berg met rem en versnelling, zorgvuldig gehanteerd en gedoseerd langs de zigzaglijnen geleidelijk spiralend afdaalt. Poëzie spreekt niet alleen boekdelen, poëzie spaart ook boekdelen uit.

Als wij veronderstellen dat de resterende decenniën van deze eeuw grotendeels de voltooiing, in elk geval de voortzetting zullen meebrengen van het reusachtige proces der dekolonisatie en der vrijwording van in afhankelijkheid verkeerd hebbende volkeren en rassen, dan kunnen over dat verschijnsel zeker nog talloze verhandelingen verwacht worden, die voor toelichting, verklaring, beschrijving en geleiding zullen dienen, maar wat er gebeurt staat tot in zijn essentie gekristalliseerd voorgoed voor ons in een beeld als van Lucebert over de grote norse neger die in de machthebbende mens van het blanke ras is neergedaald en daarbinnen dingen doet die niemand ziet, die in het donker zwart blijven maar die er onweerhoudbaar hun werk doen, daar wordt gemorreld aan half vermolmde kasten dat er splinters schieten door de blanke schouder en nu slaat hij de bladen om van oude formulieren, nu leest hij onverbiddelijk de afrekeningen der vele, te vele slaven die de blanke a.h.w. aftrok van de belasting, d.w.z. tot het bot uitgebeende werkkracht waarmee hij eeuwenlang zijn voordeel in mindering bracht van zijn morele verplichting. Geen politieke, geen historische en geen sociologische verhandeling kan met alle uitleggingen zoveel waar maken van het ware gezicht der dingen als de weinige regels van het gedicht voor verschillende uitleg vatbaar en daarom al aan elke parafrase ontsnappend maar in zichzelf oneindig sterker sprekend.

er is een grote norse neger in mij neergedaald
die van binnen dingen doet die niemand ziet
ook ik niet want donker is het daar en zwart

maar ik weet zeker hij bestudeert er
aard en struktuur van heel mijn blanke almacht

hij morrelt eerst aan halfvermolmde kasten
dan voel ik een splinter schieten door mijn schouder
nu leest hij oude formulieren dit is het lastigst
teveel slaven trok ik af van de belasting.

Voor mij doet het er niet eens zoveel toe of de taalbewegingen van Lucebert menigmaal niet te volgen zijn, een dichter bestaat voor mij voorgoed door de macht van zijn eigen woord, met èlk gedicht dat zich onherroepelijk uitgesproken heeft en waardoor men onweerstaanbaar zich op de taalbewegingen voelt meegevoerd naar het ware gezicht der dingen, op wat hij heeft genoemd „een storm van driftig bidden", het weergaloze waagstuk bestaande: „een schim van zuiverheid te ontlokken aan de vervuilde schepping". Zulke woorden verdienen eeuwige woorden te heten, zelfs al weet geen tijdelijk schepsel wat „eeuwig" is, behalve dan in elk geval: meer - dan - tijdelijk en meer - dan - menselijk.

Nederlandse poëzie in Engels en Duits

Aloud is de klacht over onverdiende onbekendheid van de Nederlandse literatuur in het buitenland. Nederland is daarin nog slechter bedeeld dan andere kleine landen, bleek enkele jaren geleden op een in Ierland gehouden P.E.N.-Congres, gewijd aan de belangen der literaturen van landen met geringe taalverbreiding. Greshoff en Hunningher hebben in vroegere jaren herhaaldelijk mededeling gedaan over de gebrekkige inlichtingen die buitenlandse encyclopedieën en algemene literatuurgeschiedenissen verschaffen. Het werk van de Nederlandse Stichting voor vertalingen vormt de laatste jaren een belangrijk tegenwicht, al heeft ze ook grote weerstanden te overwinnen, en het driemaandelijks bulletin (Literary Holland, Le courier littéraire des Pays-Bas) verschaft grondige inlichtingen. Voor de Nederlandse poëzie blijft de klacht echter gelden, ook al is men het er over eens, dat zij sinds vele decenniën voor die van de grote Europese landen niet onderdoet.

Dit jaar is hiertegenover de mogelijkheid van belangrijke verbetering geschapen door de verschijning van **Poetry of the Netherlands in its European context**, dat een tijdperk omvat van 1170 tot 1930. Het overzicht en de vertalingen zijn van de hand van **Theodoor Weevers**, professor in Nederlandse taal- en letterkunde aan London University, een leerling van Albert Verwey, die hij om zijn vorming tot dit werk ook met ere noemt. Het werk is het resultaat van een twintig jaren arbeid, het verenigt een aantal lezingen en artikelen, met name hoofdstuk VII over The Idea of Holland in Dutch Poetry was aan meer ingewijde landgenoten reeds lang met waardering bekend. Het boek is een uitgave van The Athlone Press (University of London, 1960). Het belangrijke van zijn ook op zichzelf te waarderen karakteristieken van Nederlandse dichters is dat hij hen met name plaatst tegen de achtergrond van wat reeds Verwey in een bundel vertaalde studies Europäische Literatur heeft genoemd, en daarmee een nieuwe vorm van studie der Nederlandse Letterkunde inluidt, die de ffiguren en verschijnselen ervan wil zien en begrijpen in Europees verband, een studie welke in de toekomst stellig nog meer en meer systematisch ondernomen zal gaan worden.

Met evenveel tact en bescheidenheid als goede smaak en bekwaamheid heeft de schrijver de voorbeelden in de Engelse taal behandeld. Zij tonen aan dat er op zijn minst drie soorten van vertalingen van gedichten voorkomen: de eerste komt het meest voor en is een gewoonlijk niet of gebrekkig geslaagde vertaling waarbij getracht werd ook het rijmschema te behouden, en bijna altijd zijn hiervan geforceerde wendingen het gevolg en min of meer ernstige

afwijkingen van het origineel. De tweede soort zijn de meest geslaagde en natuurlijk ook de zeldzaamst voorkomende, zij zijn alleen weggelegd voor de grote dichters bij machte om het oorspronkelijke te herscheppen in een nieuw gedicht in een andere taal; maar een nieuw gedicht wil dan ook vaak zeggen een ander gedicht, en vaak met de dominerende kenmerken van de vertalende dichter zoals dat bij voorbeeld in de vertalingen van Boutens zo sterk het geval is. Nog zeldzamer is de ideale vertaling, waarbij het gedicht het oorspronkelijke getrouw blijft en tegelijk poëzie in een andere taal wordt, die dan ook tot de literatuur van die andere taal gaat behoren, eigenlijk dus tot het literatuurbezit van twee talen en toch eenenhetzelfde gedicht. De derde soort wordt veel te weinig beoefend, men grijpt er te vaak bovenuit en nog vaker blijft men er beneden, maar juist van deze daarom te weinig voorkomende soort bevat het werk van Weevers tal van gelukkige voorbeelden: In de inleiding verantwoordt hij zijn werkwijze en uit de praktijk blijkt dat hij ook inderdaad geen gedicht aan een geforceerde krachtsinspanning heeft gewaagd, waarbij de andere taal ook de rijmen moet opbrengen ten koste van een werkelijke weergave van wat er in het oorspronkelijk staat en bovendien ten koste van de natuurlijke beweging van de taal waarin het werd overgebracht. Zo heeft hij dus het origineel in de regel wel metrisch en rhythmisch gevolgd maar in het rijm alleen dan, wanneer het uitvoerbaar bleek, en juist deze respectvolle ingetogenheid is aan de resultaten ten goede gekomen. Een voorbeeld van deze juiste reserve vormt de aanhef van de rey van engelen uit het tweede bedrijf van Vondels Lucifer, volkomen getrouw weergegeven en zuiverder dan wanneer behalve het ene rijm ook nog een tweede geforceerd zou zijn:

Hoe zien de hoffelycke gevels
Zoo rood? hoe straelt het heiligh licht
Zoo root op ons gezicht,
Door wolcken en bedroefde gevels?

In de vertaling:

Why are the heavenly palace-gables
So red? why shines the holy light
So red upon our sight
Through nebulous and gloomy vapours?

Op vele plaatsen is op soortgelijke wijze een ongeschonden indruk van het origineel verkregen die verre te verkiezen valt boven geforceerde en onuitvoerbare pogingen om aan de andere taal de kunstvorm algeheel af te dwingen. Hoe ver hij het overigens juist door een voorzichtige klankbenadering van het rijm in de richting der adaequate weergave weet te brengen, blijkt op vele plaatsen, als voorbeeld ervan moge nog dienen de aanhef van het vermaarde gedicht van Henriëtte Roland Holst:

Kleine paden slingren over de heide
en komen aan op de hutten der armen:
zij zijn de enigen die zich erbarmen
over 't verlatene van wie hier lijden.

In het Engels van de vertaler:

Little windings paths lead over the moor
and mark the way to the huts of the needy:
theirs is the only token of pity
for those who in loneliness bear their care.

In vele gevallen heeft de schrijver van het boek beroemde gedichten gekozen, dikwijls tegelijkertijd ook liefst zo karakteristiek mogelijke, waarvoor bij enkele dichters weleens één essentieel gedicht reeds alle kans biedt zoals van Gezelle Ego flos:

Ik ben een blomme
en bloeie voor uwe ogen,
geweldig zonnelicht
– – – – – –
I am a flower
and bloom before your eyes,
o mighty blazing sun.

Ruim tien jaren na Barnouws bloemlezing Coming after komt het boek van Weevers op gelukkige wijze de toegankelijkheid van de Nederlandse poëzie voor de lezers van Engelse taal opnieuw belangrijk verruimen en door zijn beschrijving het begrip ervoor verdiepen.

De West-Vlaming Dr. Jérôme Decroos is tientallen jaren lector in het Frans geweest aan de universiteit van Münster. Deze omgeving is aanleiding geworden tot zijn levenswerk, de vertaling van Franse en van Noord- en Zuid-Nederlandse poëzie in het Duits. De eerste vindt men in zijn bundel Was säumst Du, Seele?, van de tweede werd bij zijn leven een beperkte keus uitgegeven van religieuse poëzie uit de tijd voor 1880 onder de titel Niederländischer Psalter. Thans enkele jaren na zijn dood is het eindelijk mogelijk gebleken de uitgave van zijn levenswerk tot stand te brengen, een rijke keus van Nederlandse en Vlaamse poëzie: **Jérôme Decroos, Niederländische Gedichte aus neun Jahrhunderten.** (Herder, Freiburg, Basel, Wien, 1960). Eenvoud en zorgvuldigheid kenmerken zijn streven om gedichten uit onze taal in het Duits weer te geven, door grote liefde en toewijding en het vermijden van eigen vrijheden is hij daarin op een zeer te waarderen wijze in belangrijke mate in geslaagd.

De inleiding geeft beknopte karakteristieken van een groot aantal figuren, met hier en daar enige aanduiding van de algemene achtergrond der Europese of Nederlandse richtingen en stromingen in de literatuur. Aan het slot van de inleiding verdiept hij zich in de pro-

blematiek van het vertalen van poëzie in het algemeen en in het bijzonder van die van het Nederlands in het Duits, waarvan hij opmerkt dat de eerste aan de Duitse lezer „infolge ihres grösseren Wirklichkeitsgehaltes nüchtern erscheinen mag", maar groter probleem acht hij met Rudolf Pannwitz en Rilke, dat men door de verwantheid der talen eer aan de letterlijke tekst van het oorspronkelijke vasthoudt en daardoor soms juist vanwege betekenisnuances vertekening dreigt op te treden en vaker nog een zekere tweeslachtigheid. In Rilkes woorden: – „man ist immer irgend wie auf beiden Seiten, mehr vermittlend als stehend, in einer dem Kunstding nicht ganz gedeihlichen Situation". Rilke verklaarde dit, naar aanleiding van een poging tot vertalen van een gedicht van Gezelle, in een brief aan zijn uitgever (1916). Van Gezelle is er ook hier het machtige Ego flos (ook door Rudolf Alexander Schröder vertaald) aanhangend met

Blume bin ich,
Erblüht vor deinen Blicken,
Gewaltiges Sonnenlicht.

Zoals men kon verwachten is er een ruime keuze uit de Vlaamse dichters, en voorts ook zijn er tal van vertalingen uit de moderne poëzie. Evenals Weevers in Barnouw heeft Decroos een voorganger van belang gehad met name voor de nieuwere poëzie in Rudolf Lonnes, wiens Niederland in 1932 verscheen. De inleiding vereenvoudigt op sommige plaatsen wat tezeer, als het van Verwey heet dat hij tot de kring van George behoorde en George de Duitse Nieuwe Gidser wordt genoemd, of waar Leopold slechts in één adem met Frans Bastiaanse en Bierens de Haan kort wordt vermeld.

Het is intussen te hopen dat de verbreiding van deze uitgave die een belangrijke bijdrage vormt tot de kennis van de Nederlandse poëzie in de Duits sprekende landen door onze hiervoor in aanmerking komende ambassades op ruime schaal bevorderd zal worden en de constante aandacht daartoe behouden mag, waardoor ook herdrukken zullen mogelijk worden!

Tegelijkertijd is een keuze van **Flämische Lyriek** verschenen (Max Hueber Verlag, München, 1959), met vertalingen van Heinz Graef en Wolfgang Cordan, Jérôme Decroos, Rud. Alex. Schröder, Ernst Schönwiese en Johannes Piron, bijeengebracht door de Vlaamse dichters J. L. de Belder en Jan Vercammen, een zeer gevarieerde dwarsdoorsnee der Vlaamse poëzie van Gezelle tot de jongsten (Hugo Claus, Paul Snoek). Het is te wensen dat mettertijd een parallel-uitgave van Noord-Nederlandse poëzie met werk van verschillende vertalers zal kunnen uitkomen.

A.D.

EX LIBRIS

Varianten bij Leopold

Het belang van de studie van auteurshandschriften van na de uitvinding der boekdrukkunst is door de tijd steeds groter gebleken en steeds meer ingezien. De grote nieuwe Gotfried Keller-uitgave der laatste jaren dankt aan de studie daarvan, door Prof. Carl Helbling uit Zürich, bijv. talrijke verbeteringen van fouten die van druk tot druk hadden voortgeleefd.

Het is dan ook van grote waarde dat enkele handschriften van Leopold voor de dag zijn gekomen, uit het bezit van de familie Robertson te Rotterdam, temeer daar er van zijn bij zijn leven in druk verschenen werk vrijwel geen handschrift bewaard was en Leopold blijkbaar gewend was de handschriften na de publicatie van zijn werk te vernietigen. **Dr. J. M. Jalink,** te Bonn op een nog niet gedrukte dissertatie over Leopold voor enkele jaren gepromoveerd heeft, als in voorschot op zijn aangekondigde biografie van Leopold, de bedoelde handschriften thans gepubliceerd in een facsimile uitgave, onder de titel **Nieuwe varianten van enkele Leopoldgedichten,** uitgegeven bij De Beuk te Amsterdam (helaas zonder jaartal.)

Behalve het boeiend beeld van Leopolds evenwichtige handschrift geeft het de vermelding van de varianten bij de in druk verschenen versies van de reeksen Scherzo en Claghen en de gedichten Kerstliedje (uit de groep Verzen 1897), Herinnering en Kinderpartij, het laatste geschreven bij de tiende verjaardag van Mientje Robertson, een weliswaar op zichzelf niet essentiële maar toch (wetensw)aardige bijzonderheid.

De varianten geven duidelijk blijk van het werken op de gedichten, het is in de meeste gevallen niet moeilijk na te gaan, hoe ze zijn doordacht en bedoeld, welke subtiele nuances ze opleveren en hoe nadere beschouwing en ontleding daarvan zelfs objectief kan aantonen dat het inderdaad verbeteringen zijn, met een dus wetenschappelijke waardebepaling, van de verkieslijkheid van de ene lezing boven de andere. Wie zou twijfelen het een verbetering te noemen dat in het eerste der Claghen in r. 16/7 de verandering werd aangebracht van:

Daar is zoo diepe ellendigheid,
en jammer zoo volslagen,

in

Daar is zo diepe ellendigheid,
een leegte zoo volslagen,

evenzo het na aarzeling boven: want dat, wat onder in mij ligt, verkozen: want dat, wat binnen in mij ligt (ook al moet men in zulke gevallen liefst pas concluderen na de werking van de verschillende versies aan de gehele tekst te hebben getoetst).

De invoeging van in de mijmeringen zich schakelende uitbreidingen en voortzettingen daarvan brengen scherper de vraag in het licht naar de verantwoorde vorm of verantwoorde betrekkelijke vormloosheid van dit type verzen die voor zulke uitbreiding (al of niet) straffeloos vatbaar blijken, wat bij geen Boutens of A. Roland Holst of Bloem of Nijhoff denkbaar is. In Herinnering konden er na r. 24 nog elf aan het snoer geregen versregels bij, in Kinderpartij konden de r. 78/80 tot niet minder dan 26 zulke schakelregels worden uitgebreid.

Van nog meer belang is de weglating of bekorting in Kinderpartij, waar de dichter hetzij de mijmering en zelfbespiegeling te weinig kinderlijk heeft gevonden en zichzelf niet op háár „gedachten" heeft willen laten gaan of wel (het kan trouwens beide min of meer het geval zijn geweest) die half bewuste mijmering in korter weergave sprekender en suggestiever heeft menen te kunnen doen gevoelen: zo werden de verzen 99-140 tot de helft regels minder bekort en samengetrokken en aldus merkbaar geïntensiveerd en meer op de hoofdzaak en op het kind zelf betrokken.

Voor de studie van Leopolds werkwijze en van het groeien van zijn dichterschap is daarom de bekendwording van deze handschriften en daardoor van de varianten door deze uitgave van onmiskenbaar groot belang.

A.D.

Z o j u i s t v e r s c h e n e n :

Het eerste deel in de DOKUMENTATIEREEKS (opgezet met het doel de studie van de maatschappelijke ontwikkeling te dienen):

De Joegoslavische Visie

vertaald door: Marius en Ans Broekmeijer, met een voorwoord van Th. van Tijn.

In dit boek leert U de eigen visie van dit belangwekkende land kennen bij de oplossing van de vele economische, sociale en politieke problemen.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Gebonden *f* 6,50 – 334 pagina's.

Uitgave:

Uitgeverij „NIMO" Monnickendam

Kerkstraat 48-50 – Giro 256907 – Telefoon (02995) 336

Speciale nummers:

Speciaal Kunstnummer (dubbelnummer) *f* 3,50, resp. Bfr. 55
Speciaal Spanjenummer *f* 2,80, resp. Bfr. 40
Droogstoppelnummer *f* 3,25 resp. Bfr. 45
Brochure „Vrede en onvrede" *f* 1,50, resp. Bfr. 20
Losse Banden: *f* 2,80 resp. Bfr. 40.

Maak

Uw kennissen

attent

op

»DE NIEUWE STEM«

SLECHTS f 11.50 (Bfr. 175)
PER JAAR